

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN FELSEFESİ BİLİM DALI

KÖTÜLÜK PROBLEMİ ÇERÇEVESİNDE
LEIBNİZ VE VOLTAIRE'İN GÖRÜŞLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI

RABİA KÜÇÜK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
PROF. DR. BAYRAM DALKILIÇ

KONYA-2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	RABİA KÜÇÜK		
	Numarası	138102031002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe Ve Din Bilimler A.B.D./ Din Felsefesi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Kötülük Problemi Çerçevesinde Leibniz Ve Voltaire'in Görüşlerinin Karşılaştırılması			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

RABİA KÜÇÜK

Öğrencinin Adı Soyadı

İmzası

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Rabia KÜÇÜK
	Numarası	138102031002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri/ Din Felsefesi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Bayram DALKILIÇ
	Tezin Adı	Kötülük Problemi Çerçevesinde Leibniz ve Voltaire'in Görüşlerinin Karşılaştırılması

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan "Kötülük Problemi Çerçevesinde Leibniz ve Voltaire'in Görüşlerinin Karşılaştırılması" başlıklı bu çalışma 24/10/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Bayram DALKILIÇ	
2	Prof. Dr.	Hüsamettin ERDEM	
3	Prof. Dr.	Naim ŞAHİN	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	---

Öğrencinin	Adı Soyadı	RABİA KÜÇÜK	
	Numarası	138102031002	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ A.B.D./DİN FELSEFESİ BÖLÜMÜ	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X
		Doktora	
	Tez Danışmanı	PROF. DR. BAYRAM DALKILIÇ	
Tezin Adı	KÖTÜLÜK PROBLEMİ ÇERÇEVESİNDE LEIBNİZ VE VOLTAİRE'İN GÖRÜŞLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI		

ÖZET

Kötülük problemi, yeryüzünde meydana gelen kötülüklerin felsefi açıdan değerlendirilmesidir. Kötülük problemi, insanoğluna acı verdiği için tarihi süreç içerisinde sürekli ele alınmış, iyimser ve kötümser yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Özellikle ateistlerin Tanrı'nın inkârına yönelik en kuvvetli dayanaklarıdır.

Kötülük probleminden hareketle Tanrı'nın mutlak kudreti ve iradesi ile kötülüğün çeliştiği, “Eğer Tanrı varsa kötülük nasıl meydana gelebilir?” veya “Kötülük varsa Tanrı yoktur” gibi fikirler ortaya atılmıştır. Kimi filozof olaya iyimser yaklaşmış ve kötülüğü mutlak güç sahibi olan Tanrı'ya bağlamamıştır

ama kötümser yaklaşan filozoflar bu iki kavram arasındaki çelişkiden dolayı Tanrı'yı redde kadar gitmiştir.

İyimser filozoflar kötülük problemini yumuşatmak adına, Tanrı'nın adaletini ve haklılığını göstermek için teodiseler ortaya atmıştır. Çünkü Tanrı'nın kötülüğe izin vermesinin haklı gerekçeleri vardır. Yeryüzünde meydana gelen kötülükler ki doğal kötülükler özellikle bu başlık altında ele alınır, mutlaka bir sebebe bağlanır. Fakat karşı taraf ise yani kötümserler, bu fikri kabul etmezler. En iyi, en güçlü, en bilgili bir varlık her şeye de gücü yeterken bu kadar insanın acı çekmesine göz yummamalıdır.

Doğal ve Ahlâkî kötülük olarak genel kabul gören kötülük probleminde ahlâkî kısım insan elinden oluştuğu için zaten Tanrı bu tür kötülüğe sebep gösterilemez. Ve bu kısımda filozoflar insanların ağgözlülüklerini eleştirmiştir.

Tezimizde bu probleme İyimser yaklaşan Leibniz'in tutumu ile Leibniz'in bu iyimser tutumunu eleştiren ve problemin bu kadar yumuşak gösterilmesini yanlış bulan, bu yüzden probleme kötümser yaklaşan Voltaire'in tutumu ele alınmıştır. Yani zıt görüşlerin kötülük problemine yaklaşımları araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kötülük Problemi, Leibniz, Voltaire, Tabîî kötülük, Ahlâkî Kötülük, Metafizik Kötülük, Teodise,

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	RABİA KÜÇÜK		
	Student Number	138102031002		
	Department	Department of Philosophy and Science of Religion/ Department of Philosophy of Religion Felsefe ve Din Bilimleri A.B.D./Din Felsefesi Programı		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	PROF. DR. ,BAYRAM DALKILIÇ		
Title of the Thesis/Dissertation	A COMPARISON OF THE VIEWS OF LEIBNIZ AND VOLTAIRE WITHİN THE FRAME OF EVİL PROBLEM			

The problem of evil is consideration of evil taken place in the world in terms of philosophy. As it agonizes humanity, the problem of evil has been discussed continuously throughout history, and optimistic and pessimistic approaches have ensued. It is especially the strongest ground of the atheists for denying God.

With reference to the problem of evil, it has been suggested that God's absolute power and will contradict with the evil. Also, the following ideas have been put forward; "If there is God, how can evil occur?" or "If there is evil,

there is no God.” Some philosophers have approached this issue with an optimistic point of view, and they have not attributed the evil to God who has absolute power. However, the pessimistic philosophers have denied God because of the contradiction between these two notions.

To tone down the problem of evil, the optimistic philosophers have suggested theodicies to express God’s justice and righteousness because God has reasonable grounds to give way to evil. The evils occurring on earth, especially the natural disasters are always explained with a reason. On the other hand, the pessimists do not accept this approach. The best, the strongest and the wisest creature should not shut his eyes to the suffering of humanity in spite of being omnipotent.

In the problem of evil, which is accepted as either natural or moral, God cannot be regarded as the reason for the moral evil because human beings cause it. In this respect, philosophers criticize people’s greediness.

In this thesis, the optimistic philosopher Leibniz’s approach and the pessimistic philosopher Voltaire’s approach are examined in detail. Voltaire, who had a pessimistic approach to this problem, criticized Leibniz’s optimistic approach and claimed that it is faulty to diminish the problem of evil. In this study, approaches of opposite views to the problem of evil are discussed and dealt with in detail.

Keywords: The Problem of Evil, Leibniz, Voltaire, Natural Evil, Moral Evil, Metaphysical Evil, Theodicy

ÖN SÖZ

Kötülük problemi tarih boyunca insanoğlunun zihnini meşgul eden, bilgi düzeyleri ne seviyede olursa olsun çoğu insanın üzerinde yoğunlaştığı bir problemdir. İnsanların karşılaştığı seller, hastalıklar, afetler, savaşlar ve hoşgörüsüzlük, insanların bu kötülükleri ele almasına, çeşitlendirmesine ve nedenleri ile birlikte çözüm üretmelerine neden olmuştur.

Kötülük problemi, ateistlerin de teistlerin de ele aldıkları bir problemdir. Ateistlerin kötülük probleminden hareket ederek Tanrı'nın varlığına, gücüne yapmış oldukları eleştirilere, teistler Teodise girişimleri ile karşılık vermeye çalışmışlardır. Teist filozoflar hiçbir şekilde Tanrı'nın kötülüğü yaratmadığını, maddenin eksikliğinden ve insanın özgür iradesinden kötülüklerin kaynaklandığını dile getirirken, ateist filozoflar bu delilleri kabul etmemektedirler.

Biz de çalışmamızda Leibniz ve Voltaire'in perspektifinde kötülük problemini inceledik. Voltaire'in, iyimser bir hayat çizgisinden kopup kötümserliğe ilerlemesinin nedenlerini ve Leibniz'in de iyimser tutumunun altında yatan sebeplerini inceledik.

Çalışmamızın giriş kısmında; iyi ve kötü kavramlarının açıklamaları, din felsefesinde kötülük probleminin tarihçesi, kötülük çeşitleri ve Teodise gibi konular incelenmiştir. Bu şekilde bir giriş yaparak diğer bölümlerimizdeki kötülük çeşitlerine, filozofların görüşleri ve karşılaştırmaları perspektifinde konunun daha iyi anlaşılacağını düşündük.

Birinci bölümde Leibniz ve Voltaire'e de iyi ve kötü kavramlarının olup olmadığını ele aldıktan sonra, kötülük problemini ile ilgili görüşlerini ele aldık. Ardından kötülük çeşitlerinden olan metafizik kötülük başlığı altında filozofların görüşlerine yer verdik. Son olarak bu kötülük çeşidi ile ilgili ortak ve farklı görüşlerinin karşılaştırmasını yaptık. İkinci bölümde de tabii ve ahlaki kötülük çeşitleri ile ilgili filozofların görüşlerine yer ver karşılaştırmalarını yaptık. Son olarak da Leibniz'in teodisesi ve Voltaire'in deizmini ele aldık.

Leibniz'in de Voltaire'in de üç kötülük çeşidini inceleyip, nedenlerini Tanrı'ya bağlayıp bağlamadıklarını veya nelere bağladıklarını inceledik. Sonuç bölümündeki tespit ve önerilerimiz ile de tezimizi bitirdik.

Bu çalışma esnasında, tez aşamamda ve öncesinde gece gündüz yardımlarını esirgemeyen bana her zaman yol gösteren, değerli danışmanım, hocam Prof. Dr. Bayram Dalkılıç'a, tez teslim sürecinde görüş ve önerileri ile bana yardım eden hocalarım, Prof. Dr. Hüsamettin Erdem ve Prof. Dr. Naim Şahin hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

RABİA KÜÇÜK

KARAMAN-2019

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	II
Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
ÖN SÖZ	VIII
İÇİNDEKİLER	X
Kısaltmalar:.....	XII
GİRİŞ	1
1. İyi ve Kötü Kavramlarının Tahlili	1
2. Din Felsefesinde Kötülük Problemi.....	2
3. Kötülük Çeşitleri	6
3.1. Metafizik Kötülük	6
3.2. Tabîi Kötülük.....	6
3.3. Ahlakî Kötülük.....	6
4. Kötülük Probleminde Bir Çözüm Önerisi: Teodise.....	7
BİRİNCİ BÖLÜM	
LEIBNİZ VE VOLTAIRE'DE KÖTÜLÜK PROBLEMİ ve METAFİZİK KÖTÜLÜK	
1.1. Leibniz ve Voltaire'de İyi ve Kötü Kavramları.....	9
1.2. Leibniz ve Voltaire'de Kötülük Problemi	10
1.3. Leibniz ve Voltaire'de Metafizik Kötülük	11
1.3.3. Leibniz ve Voltaire'in Metafizik Kötülük Anlayışlarının Karşılaştırılması.....	20
İKİNCİ BÖLÜM	
LEIBNİZ VE VOLTAIRE'DE TABİİ VE AHLÂKÎ KÖTÜLÜK VE KÖTÜLÜK PROBLEMİNE GETİRDİĞİ ÇÖZÜMLEMELER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	
2.1. Leibniz ve Voltaire'de Tabîi Kötülük.....	24
2.1.1. Leibniz'de Tabîi Kötülük	24
2.1.2. Voltaire'de Tabîi Kötülük	27
2.1.3. Leibniz ve Voltaire'in Tabîi Kötülük Anlayışlarının Karşılaştırılması	30
2.2. Leibniz ve Voltaire'de Ahlakî Kötülük.....	31

2.2.1. Leibniz’de Ahlakî Kötülük	32
2.2.2. Voltaire’de Ahlakî Kötülük	34
2.2.3. Leibniz ve Voltaire’in Ahlâkî Kötülük Anlayışlarının Karşılaştırılması	43
2.3. Leibniz'in Teodisesi ve Voltaire'in Deizmi Çerçevesinde Kötülüğün Varlığına İtirafı.....	47
SONUÇ.....	51
KAYNAKÇA	53
ÖZGEÇMİŞ.....	57

Kısaltmalar:

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
bkz.	Bakınız
çev.	Çevirmen
Der.	Dergi
F.	Fakülte
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	Sayfa numarası
sad.	Sadeleştiren
S.B.E.	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ü.	Üniversite
Y.L.T.	Yüksek Lisans Tezi
yay.	Yayınevi

GİRİŞ

İnsana mutluluk veren, insanı vicdani olarak rahat ettiren, hem cinsine veya diğer canlılara yardıma teşvik ettiren her türlü olay, durum, davranış iyidir. Bunların zıttı da kötüdür. Mutluluk veren davranışları iyi olarak da nitelendirmek mümkündür. Fakat bu şekliyle bile iyilik tartışmaya müsait bir konu haline gelmektedir. Çünkü herkesin mutluluktan anladığı durum aynı mıdır? Aynı değilse o zaman mutluluk veren durumlara ne şekilde iyi veya kötü diyeceğiz? Kötülük problemi geçmişten günümüze bir tartışma, araştırma konusu mudur? Herkesin iyiden ve kötüden anladığı şey aynı mıdır?

Giriş bölümünde öncelikle iyi ve kötü kavramlarının tahlilleri ile soruların da cevaplarını sunarak teze başlayacağız. Daha sonra Din felsefesinde kötülük problemini konusuna temas edeceğiz. Ardından kötülük çeşitleri ve Teodise açıklaması ile giriş bölümünü bitireceğiz.

1. İyi ve Kötü Kavramlarının Tahlili

Ontolojik anlamda iyi, yok olana bulaşmamış varlıktır. Yani eşyanın tam olmasıdır. Yokluk ise kötülüktür.¹ Düşünürler “Var zıddıyla vardır” anlayışını da benimserler. Kötülük iyiliğin karşıtı olan, kınanmaya konu olan hür iradenin reddettiği, kendisinden kurtulmaya çalıştığı her şeydir. Kötü olan şeyler maddenin niteliklerinden eksik olmasıdır.²

Varlığın salt iyi olması özü itibariyle onun salt iyi bir varlığa, Tanrı’ya dayanmasından dolayıdır. Yokluk, öz olarak Tanrı’ya dayanmayacağı için o da kötüdür.³

İyi sözlükte; istenilen vasıfları taşıyan, ahlaken temiz ve güzel olan, beğenilen şeyler için kullanılır. İyilik de iyi olma haline verilen isimdir.⁴ Kötü ise; iyi vasıf

¹ Metin Özdemir, **İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi**, Kaknüs yay. İstanbul, 2001, s.13

² Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma yay., İstanbul, 2002 s. 120

³ Özdemir, **a.g.e.** s.13

⁴ D. Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, İz yay. İstanbul, 1996, s.568

taşımayan, zararlı, tehlikeli olan şeyler için kullanılır. Kötülük ise kötü olma haline verilen isimdir.⁵

İyi ve kötü kavramları zemininde kötülük problemi oluştuğu için ilk olarak bu kavramları açıklama ihtiyacı hâsıl olmuştur. İyi ontolojik anlamda yok olana bulaşmamış olan şey demektir. Yahut ta eşyanın tam olması demektir. Buradan hareketle evrenin sınırlılığında ve noksanlığından kaynaklanan metafizik kötülüğe ise yokluk bulaşmış diyebiliriz.

2. Din Felsefesinde Kötülük Problemi

Kötülük, insanda korku ve elem verici, iyinin karşısında olan ve ahlâkî olarak da yanlış ve kabul edilmesi uygun olmayan şey olarak tanımlanır.⁶ Kötülük problemi inanan, inanmayan herkesin araştırdığı insanlık kadar eski ve zor bir problemdir.⁷ Kötülüğün varlığı ve kötülük problemi teorik olarak yüzyıllar boyunca tartışılmış, pratik olarak da insan yaşamında yaşanmaya, başa çıkılmaya çalışılmıştır.⁸

Kötülük problemini felsefede ilk olarak Epiküros (M.Ö. 341-270) ortaya atmıştır. Fakat dağınık da olsa onu felsefi açıdan ele alan filozof Platon (M.Ö. 428-347) olmuş ama net bir çözüm getirememiştir. Daha sonra madde kötülük ilişkisi altında Yeni Eflatuncular bu problemi ele almıştır.⁹

Platon Tanrı'yı iyi olarak tanımlar ve kötülüğü O'na atfetmez:

“Tanrı'yı ölümlü olan sanatkârlardan daha aşağı görmek gibi bir münasebetsizlik yapmayalım. Bunlar kendi eserlerini tamamlamakla meşgul olurlarken; Tanrı için bütüne özen gösterip de parçaları tembel bir işçi gibi ihmal eder demeyelim.”¹⁰

⁵ Doğan, **a.g.e.** s. 684

⁶ Cevizci, **a.g.e.** 2002 s. 628

⁷ Cafer Sadık Yaran, **Tanrı İnancının Akliliği**, Rağbet yay. İstanbul, 2018, s. 121

⁸ Recep Kılıç, Mehmet Sait Reçber, **Din Felsefesi**, Grafiker yay. Ankara, 2014, S. 194

⁹ Metin Yasa, **Tanrı ve Kötülük**, Elis yay. Ankara, 2003, s. 11

¹⁰ Eflatun, **Seçmeler**, Çev. Mehmet Türdeş, Morpa Kültür yay., İstanbul, 2003, s.89

Ona göre Tanrı âlemi yaratırken düzensiz olan her şeyi aldı, düzenlilik her zaman düzensizlikten daha iyi olduğu için düzensizi düzene soktu ve olabilecek evrenin en güzelini yarattı.¹¹

Ortaçağ filozofları da kötülüğü Tanrı'ya atfetmezler ve “kötülük iyiliğin yokluğundandır” fikrini benimserler.¹² Ortaçağ Hristiyan düşüncesini derinden etkileyen filozoflardan olan Augustinus'a (354-430) göre Tanrı insanı kendisinde hiçbir günah olmaksızın yaratmıştır ve onu kötülüklerden arınmış bir dünyaya yerleştirmiştir. Augustinus'a göre kötülük insan iradesinin özgürlüğünden kaynaklanmaktadır. Tanrı, size iyiliği emreder. Ama insan, Tanrı vergisi özgürlüğünü bilerek kötüye kullanmış ve günaha düşmüştür. Augustinus'a göre deprem, fırtına, salgın hastalıklar gibi doğal kötülükler insanların işlediği günahların cezai sonuçlarıdır. Fakat bu cezalar adil olduğu için evrenin mükemmelliğini bozmaz.¹³

İslam filozoflarına baktığımızda; Farabi (872-950) probleme iyimser yaklaşır, bu onun sudur nazariyesinden kaynaklanmaktadır. Her şey hiçbir güçlük olmaksızın tam bir düzen içinde Bir'den meydana gelmiştir. Yani her şey ilâhî düzene uygundur o yüzden iyidir. Kötülük veya noksanlıklar maddeden kaynaklanmaktadır. Maddenin tam bir düzeni kabul etmeyişindedir.¹⁴

İbni Sina da (980-1037) Farabi gibi iyiliğin dünyaya hakim olduğunu, kötülüğün az bir yer kapladığını dile getirir. Kötülük kemalin yokluğudur. Gazali' (1058- 1111) de yıllar sonra Leibniz'in (1646-1716) de savunuculuğunu yapacağı “mümkün dünyaların en iyisi fikrini” savunarak probleme yaklaşır. Mümkün dünyaların en iyisinde kötülüğün az yer kapladığını ve “olmuş olandan daha iyisi mümkün değildir” fikrini dile getirir.¹⁵

¹¹ Yasa, a.g.e. s.81

¹² Yasa, a.g.e. s.12

¹³ Yasa, a.g.e. s. 12

¹⁴ Mehmet Aydın, **Din Felsefesi**, İzmir İlahiyat Vakfı yay. İzmir, 2012, s. 152-53

¹⁵ Aydın, a.g.e. s. 153

Spinoza da (1632-1677) kötülüğü bir yanılısama olarak görmektedir. Çünkü yeryüzü ve içindekiler Tanrı'nın mükemmelliğinin dışı vurumudur.¹⁶

İyimserlere en büyük destek 17. yüzyılda Leibniz (1646-1716) tarafından gelmiştir. Şimdi onun görüşlerine yer vermeden tez içerisindeki bölümlerde görüşlerine yer vereceğiz.

Voltaire'e (1694- 1778) göre, bu kadar çok kötülük olan bir dünyanın mümkün olan dünyaların en iyisi olduğunu söylemek saçmalaktır. Dünyada insanlara acı veren insanların elinden kaynaklanan veya dış faktörlerden kaynaklanan çok sayıda kötülük vardır.¹⁷ Voltaire'in görüşlerine de ilgili bölümlerimizde değineceğiz.

Kötülük problemi deyince David Hume'un (1711-1776) *Tabû Din Üstüne Diyaloglar* adlı eserinde Philo ağzıyla sorduğu şu sorular aklımıza geliyor ki bu soru zincirini ilk olarak Epikur ve Lactantius'da da (240-320) görmekteyiz.¹⁸

- Tanrı kötülüğü önlemek istiyor da gücü mü yetmiyor?

Öyleyse o güçsüzdür.

- Yoksa gücü yetiyor da kötülüğü önlemek mi istemiyor?

Öyleyse o iyi niyetli değildir.

- Hem güçlü hem de iyi ise bu kadar kötülük nasıl var oldu?¹⁹

Philo'ya göre iyi olan Tanrı anlayışı ile evrendeki kötülük arasında bir çelişki vardır. Cleanthes ise Philo'ya şu şekilde cevap verir, Tanrı kötülüğe engel olma gücüne sahiptir fakat iyilerin daha güzel ortaya çıkması için kötülüğün de var olması gerekmektedir. Cleanthes'in bu karşıt görüşü onun teodise anlayışını da yansıtmaktadır.²⁰ Bu ve benzeri sorular veya karşıt görüşler daima dile getirilmiştir. Bu mesele özellikle ateistlerin görüşlerini temellendirmede en büyük dayanaklarından biri olmuştur.

¹⁶ Özcan Akdağ, *Kötülük Problemi ve Özgür İrade Savunması*, Y.L. T. Ankara, 2006, s. 16

¹⁷ Voltaire, *Candide ya da İyimserlik*, Çev. Fehmi Baldaş, M.E.B. Fransız Klasikleri Dizisi, Ankara, 1959, s.86

¹⁸ Yasa, *a.g.e.* s. 29

¹⁹ Aydın, *a.g.e.*,s. 151

²⁰ David Hume, *Din Üstüne*, Çev. Mete Tuncay, İmge yay. Ankara 1995, s. 209

Rousseau da, (1712-1778) kötülüklerin Tanrı'dan ve onun yarattığı olan tabiattan gelmediğini, insanın kendi kendisine kötülük yaptığını savunur. İnsan, eğer yaratılışında mevcut olan iyiliğe döner ve orada mündemiç bulunan iyi özelliklerini yeniden keşfedip ortaya çıkarabilir ve bu iyiliğin emrettiği şekilde yaşamayı seçerse, halen kötülük gibi görünen şeyler, bir daha başına gelmeyecektir. Ona göre başımıza ne gelmişse, fitratımızdan uzaklaşmamızdan gelmiştir.²¹

Kant'a (1724-1804) göre, kötünün insan iradesinin eğilimlere yönelmesi, iyinin ise insan iradesinin sadece ahlâkî eğilimlere yönelmesi olduğunu dile getirir. Kant'a göre insanın fitratında kötülükler karşı meyiletme duygusu vardır bu yüzden ahlâkî kötülükler insanlar sebep olmaktadır.²²

Schopenhauer'a (1788-1860) göre, acı çekmek yaşamın amacıdır. Dünyadaki kötülükler de insanların acı çekmesine neden olur. Ayrıca Schopenhauer dünyanın kötülüklerle dolu olduğunu dile getirir. Schopenhauer ile birlikte kötülük problemi, başlangıçtaki ele alınış biçiminden kopmaya başlar. Başlangıçta sorun "kötülük" ile "Tanrı" arasındaki bir sorun iken giderek "kötülük" ile tek tek insanlar arasında bir sorun haline gelmeye başlar. Schopenhauer, Kierkegaard (1813-1855) ve Nietzsche (1844- 1900) için artık sorun kötünün varlığını, nedenini ve kaynağını açıklamak, yeni bir çözüm göstermek haline gelmiştir. Bu filozoflara göre kötülük probleminin bir çözümü yoktur ve teodiseler de yetersizdir.²³

Kötülük olmasaydı insanın özgür iradesinden de bahsetmek tutarsız olacaktı. Mackie'in (1917-1981) da dediği gibi "kötülüğün varlık sebebi insanın özgür iradesidir."²⁴

²¹ Semra Tüfenkçi, "Rousseau'da İnsan Doğası Ve Değerler Eğitimi", Hitit Üni. İlahiyat Fak. Der. 2017/2 c.16 sayı:32 s.487-506.

²² M. Kazım Arıcan, "Kant'ın Kötülük Anlayışı ve Teodise Eleştirisi", Cumhuriyet Üni. İlahiyat Fak. Der. 2006/2, 223- 242

²³ Nurten Kiriş, "Tarihsel Olarak Kötülük Problemi Ve Çözüm Yolu Olarak Teodise" flsfergisi.com, sayı 5, 81-100

²⁴ Akdağ, a.g.e. s. 11

3. Kötülük Çeşitleri

Kötülük çeşitleri metafizik, tabii, ahlaki kötülük olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu çeşitlerden kısaca bahsettikten sonra asıl bölümlerde filozofların görüşleri çerçevesinde açıklamalarda bulunacağız.

3.1. Metafizik Kötülük

Metafizik kötülük nedir? sorusuna; evrenin ve dolayısıyla yaratılmış olan her şeyin sonluluğuna ve sınırlılığına işaret eden durum olarak cevap verilebilir. Tanrı'dan başka her şey sonludur. Sonsuzluk ve sınırsızlık sadece Tanrı'ya aittir. Eğer böyle olmasaydı her yaratılan Tanrı olacak ve Tanrı'nın yaratılanlardan ayrı sıfatları olmamış olacaktı.

3.2. Tabî Kötülük

Bir diğer adıyla fiziki kötülük olan tabî kötülükler kısaca acı çekmedir. İnsan iradesi dışında meydana gelen olaylar sonucunda insanın acı çekmesi ve bu kötülüklerle karşı dur diyememesidir. Kıtliklar, hastalıklar, doğal afetler, ölüm gibi olaylar tabî kötülüklerdir.²⁵

Teist düşünürlerde tabî kötülükleri ilâhî takdire bağlamak gerekir. Onların da bir amacı vardır.²⁶ Teist filozoflar Tanrı ile kötülüğün varlığı arasındaki ilişkiyi kurmak için bazı önermeler ortaya atmışlardır; fiziksel iyiliği bilmek için fiziksel kötülüğün varlığını bilmek gerekir. Yani hazzın bilinmesi için acının bilinmesi gerekir. Tanrı günahkârları cezalandırmak için fiziki kötülüklerle izin vermiştir. Fiziksel kötülük Tanrı'nın bir uyarısıdır. Doğa yasalarının işleyişinden dolayı fiziki kötülük vardır.²⁷

3.3. Ahlakî Kötülük

Ahlakî kötülük, insanın iradesini yanlış yönde kullanması nedeniyle ortaya çıkan acılardır. Bencilik, kıskançlık, savaşlar, yalan söyleme, iftira etme, zulüm,

²⁵ Yasa, a.g.e. s. 21

²⁶ Robin Le Poidevin. **Ateizm**, çev. Ahmet Yılmaz, Ayrıntı yay. İstanbul, 2000 , s. 143

²⁷ Akdağ, a.g.e. s. 28

öldürme ve hakkı çalma gibi eylemler ahlâkî kötülüklerdendir. Ahlakî kötülük daha çok günah kavramı ile eş anlamlı kullanılmıştır.²⁸

Günah kavramı ile eş anlamlı kullanılmasının nedeni ise; ilk günahın kötülüklerin sebebi olduğu fikridir.²⁹ Çünkü özgür iradeye sahip olan insan kendi iradesi ile yapıp ettiklerinin sorumlusudur. Ahlakî kötülüklerin insanların yaptığı eylemlerin sonuçlarına bağlanan kötülükler olduğu anlaşılmaktadır.

4. Kötülük Probleminde Bir Çözüm Önerisi: Teodise

Teodise, Tanrının adaleti demektir. Yani kötülük olgusuna Tanrı'nın izin vermesinin nedenlerinin olup olmadığının ortaya konmasıdır. Teodise, Tanrı'nın haklılığının ve adaletinin temellendirilme şeklidir. İlahi düzen içerisinde kötülüğün yerleştirilip sebeplerinin aranma sistemidir.³⁰

Teodise kavramının ortaya çıkma nedeni; Tanrı'nın güçlü ve iyi olduğunu ortaya atmadır. Teodise, kötülük karşısında Tanrının kötülüğe izin vermesinin haklı nedenleri olduğunu insanlara göstermek için ortaya atılan bir delildir. Teodise anlayışına sahip filozoflar: Augustinus, İreaeus, Leibniz, Hick ve Pan-en-teist filozoflar.³¹ Görüldüğü üzere; Teodisenin ortaya çıkmasının nedeni teist düşünürlerin kötülüğü haklı sebeplere oturtmak için geliştirdikleri argümandır.

İyimserlere göre, dünyada her şey bir sebebe bağlıdır. Kötülüğün sebebi de iyiliğin noksanlığı veya bir yanlısamadır. Ayrıca daha büyük bir iyinin gerçekleşmesi için kötülük bu düzenin bir parçasıdır.

Bazı ilâhî durumların gerçekleşmesi için acının varlığının da olması lazımdır. Teistlere göre, Tanrı'nın bu kötülüklerle neden izin verdiğini anlayamayabiliriz. Bu durumda yapılması gereken bir neden aramaktır. Neden Tanrı bu kötülüklerle izin veriyor? Eğer nedeni düşünülürse ve insan tekrar kendi yaptıklarından dolayı öz eleştiri de bulunursa o zaman probleme daha net bir anlam verecektir.

²⁸ Yasa, **a.g.e.**, s. 20

²⁹ Yasa, **a.g.e.** s. 20

³⁰ Kılıç, Reçber, **a.g.e.** s. 202

³¹ Kılıç, Reçber, **a.g.e.** s. 198

Giriş kısmında iyi ve kötü kavramlarının tahlilinden, din felsefesinde kötülük problemi tarihçesinden, ve kötülük çeşitlerinden bahsettikten sonra, bir nebze de olsa teodise hakkında bilgi vermeye çalıştık. Giriş kısmındaki bu bilgilerden sonra bu bağlamda birinci ve ikinci bölümlerde filozofların kötülük problemine yaklaşımlarını, ortak ve farklı noktalarını, çözüm önerilerini, varsa teodiselerini ele alacağız.

Birinci bölümde, Leibniz³² ve Voltaire'in³³ iyi ve kötü kavramlarına yapmış oldukları açıklamaları, kötülük problemine bakış açılarını, bu bağlamda ele aldıkları kötülük çeşitlerini inceleyeceğiz. Filozofların kötülük problemini incelerken iyimserliklerinin veya kötümserliklerinin arka planında yatan sebepleri, ele aldıkları kötülük çeşitlerinden en çok hangisinin veya hangilerinin üzerinde durduklarını inceleyeceğiz.

³² **Gottfried Wilhelm Leibniz:** Gottfried Wilhelm Leibniz, otuz yıl savaşlarına son veren barıştan iki yıl önce 1646 yılında Leibzig'de doğmuştur. 1716 yılında da vefat etmiştir. "Mümkün olan alemlerin en iyisinde.. her şey en iyi şekildedir." teorisinde olduğu gibi güzel bir ömür yaşamıştır. Leibniz felsefe ile Hıristiyan inancı arasında bir uzlaşma yapmaya çalışmıştır. Felsefe ile inancı birbirinden ayıran görüşleri eleştirmiştir. Akıl üstü olanın akla karşıt olmadığını dile getirmesi onun rasyonel-ortodoks olduğuna bir işaretir. Felsefe ile inancı birbirinden ayıran görüşleri eleştirmiştir.

Leibniz'in hayatta iken yayımlanan tek eseri Theodicee'dir. Geri kalan büyük yapıtları ölümünden sonra yayımlanmıştır. Bunlar; Doğanın ve İnyetin İlkeleri, Monadologie, Metafizik Üzerine Konuşma, İnsan Anlığı Üzerine Yeni Denemeler. İnsan Anlığı Üzerine Denemeler adlı eseri Locke'a karşı bir polemiktir ve vefatından 50 yıl sonra yayımlanmıştır. Leibniz eserlerini hep Fransızca yazmış kendinden sonra Almancaya çevrilmiştir. (Alfred Weber, **Felsefe Tarihi**, Çev. H. Vehbi Eralp, Sosyal yay. İstanbul, 4. Baskı, ss. 241-254, Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985 ss.309-321)

³³ **Voltaire:** Asıl adı François- Marie Arouet'tir. Voltaire adıyla, mahlası ile anılmaktadır ki bu isim annesinin tasarrufu altında bulunan küçük bir mülkün adıdır ve o dönemde soylulardan olmayan zenginlerce bu adet halinde idi. Voltaire görüşlerinden dolayı bir süre İngiltere'de yaşamıştır. Çünkü Fransa'da hem din adamlarından hem de soylu ailelerden baskı görmüştür.. İngiltere de geçerli olan serbest düşünce Voltaire'i de oldukça etkilemiştir. Voltaire İngiltere'ye geldiğinde Newton çoktan ölmüştü fakat Newton görüşlerini ve deneyi ülkesine kabul ettirdiği için manevi olarak yaşamaktadır ve bu isim Voltaire'i olumlu yönde etkileyen ilk İngiliz düşünürdür. Voltaire'i etkileyen ikinci isimde Locke'dur. O ruh hakkında deneye dayanan bir teori geliştirmiştir. Bu filozofları inceledikçe Voltaire ömrünü bağınazlık ve hurafelerle savaşmak için harcayacağına söz vermiştir. Voltaire'in 1747 yılında yayınladığı eser; başkahraman olan Zadig'in başından geçen serüvenleri anlatır. Alın yazısı, yazgı olarak ta bilinmektedir. Bu eser Voltaire'in ilk felsefi romanıdır. *Candide*, Voltaire'in 1759'da yazmıştır. (Beşir Fuad, **Voltaire**, Sad. Erdoğan ERBAY- Ali UTKU, Babil yay. 2003 İstanbul)

BİRİNCİ BÖLÜM

LEIBNİZ VE VOLTAIRE'DE KÖTÜLÜK PROBLEMİ ve METAFİZİK KÖTÜLÜK

Birinci bölümde kötülük problemi başlığı altında Leibniz ve Voltaire'de kötülük problemini ele alacağız. İlk olarak filozofların iyi ve kötü kavramlarına müstakil bir tanım yapıp yapmadıklarını ele aldıktan sonra, filozofların ikisinin de kötülük probleminin varlığını kabul edip etmediklerini ve üç kötülük çeşidinden biri olan metafizik kötülük ile ilgili yorumlarına yer vereceğiz.

1.1. Leibniz ve Voltaire'de İyi ve Kötü Kavramları

Leibniz'de tek tek ele alınmış iyi ve kötü kavramlarına rastlamakla beraber kötülük çeşitlerinde yapmış olduğu açıklamalar dahilinde iyi ve kötü kavramlarını açıklayacağız. Kötü yada kötülük, metafizik anlamda eksiklik, sınırlılık ve bundan dolayı meydana gelen olaylardır. Tabii boyutta ise acı kavramı filozofa göre kötü ile eş anlamlıdır. Ahlâkî olarak da günah kavramını kötü olarak adlandırdığını göreceğiz.

Ayrıca Leibniz'e göre kötülüğün kaynağı Tanrı değil de insanın doğası olduğu için, kötülük insanın eksikliğinden kaynaklanan olumsuz eylemlerdir.³⁴ Filozofun burada da kötülüğü tanımlarken ahlâkî boyutta insan eylemlerinin sonucuna bağladığını görmekteyiz.

Voltaire'de ise bu kavramların açık bir şekilde ele alındığını görmekteyiz. Ona göre kötü kavramının temelinde tutkularına bağlı, açgözlü, hırslı insanoğlu vardır. Voltaire'e göre özü bakımından insanoğlu kötü değildir yani dünyaya kötü olarak gelmemiştir. Bütün kötülüklerin başı olan hırsını, kontrol altında tutamadığı için kötülüğü ortaya çıkarmaktadır.³⁵

³⁴ Leibniz, *Theodicee Ya da Tanrı'nın Haklı Kılınması*, Çev. Levent Özşar, Biblos yay. Bursa, 2009, s. 127

³⁵ Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, Çev. Lutfi Ay, İnkılap yay., İstanbul, 2014, s 309

Voltaire'in de Leibniz'de olduğu gibi kötü kavramını analiz ederken de ahlâkî kötülük temelinde sunduğunu ve yeryüzündeki herhangi bir varlığa kötü demediğini görmekteyiz.

Ayrıca Voltaire, kötüyü insanı her türlü duygudan uzaklaştıran, zevk almasını engelleyen durum olarak nitelendirirken, iyiyi de karşılaştığımız en kuvvetli zevk olarak adlandırmaktadır. İnsan en çok iyiyi neyde görüyorsa onda gösterir veya kendine göre o şeyde elde edebildiği kadar elde eder.³⁶

Filozofların iyi ve kötü kavramlarına yapmış oldukları açıklamalardan sonra kötülük problemi ile ilgili görüşlerine değineceğiz.

1.2. Leibniz ve Voltaire'de Kötülük Problemi

Leibniz'in felsefesinde kötülük problemi önemli bir yer tutar. Çünkü o Hıristiyan teolojisi ile felsefe arasında uzlaştırma politikası ile soruna çözüm arayışı içine girmiş görünmektedir. İyimser bir tutum sergilediği bu problem karşısında kötülüğü üçe ayırmıştır. Bu ayırım sebebiyle metafizik kötülük kavramını ilk defa Leibniz'de görmekteyiz. O aynı zamanda tabii ve ahlâkî kötülükleri de ele almıştır.³⁷

Voltaire'in felsefesinde de kötülük problemi geniş bir yer kaplamaktadır. Onun başından geçen bazı olaylar onu kötümserliğe itmiştir. Kötülük ona göre tabii ve ahlâkî olmak üzere iki çeşide ayrılmıştır fakat tabii kötülük altında metafizik kötülüğe de değinmiştir. Biz ise bu soruna ayrı bir başlık altında yer vermeyi deneyeceğiz.

Leibniz ve Voltaire'in kötülük problemini ele aldıklarını görüyoruz. Leibniz Tanrı'nın adaletini, iyiliğine gelen eleştirilere teodisesi ile cevap vermek istemiş ve konuyu ele almıştır. Voltaire'in ise, dinin insanlar üzerinde yapmış olduğu bağnazlıktan dolayı problemi ele aldığını görüyoruz. Çünkü ona göre var olan kötülüğün insan eylemlerine bağlanması kuru bir yaklaşım olmaktadır. Bu boyutta özellikle iyimserlerin ve kilisenin "günah" kavramı üzerinden insanların kötülüğü, acıyı hak ettikleri yorumlarına şiddetle karşı çıktığını görüyoruz.

³⁶ Voltaire, **Felsefe Sözlüğü**, s. 58

³⁷ Leibniz, **Theodicee ya da Tanrı'nın Haklı Kılınması** s. 129

Filozofların ikisi de kötülük probleminin varlığını kabul etmektedirler. Fakat inançları ve fikir yapılarının farklılığından dolayı olaya farklı yorumlar getirmişlerdir. Voltaire'in Lizbon depremi başta olmak üzere yaşadığı olayların da etkisi ile kötümser bir tutum takındığını anlıyoruz. Kötülüğün kaynağı nedir? sorusunda ise filozofların hem fikir olduklarını ve hiçbir kötülüğü Tanrı'ya bağlamadıklarını görüyoruz.

Lebniz'e göre kötülük çeşitleri nelerdir? Leibniz üç kötülük çeşidini de ele almış mıdır? Aldıysa sebepleri olarak neyi göstermiştir? Kötülüğü Tanrı'ya atfetmiş midir? Voltaire üç kötülük çeşidini de ele almış mıdır? Sebepleri olarak neyi göstermiştir? Kötülük çeşitlerinden hangisini veya hangilerini Tanrı'ya bağlamıştır? Bu ve benzeri soruların cevapları çerçevesinde filozoflarda kötülük çeşitlerini sırasıyla ele alacağız.

1.3. Leibniz ve Voltaire'de Metafizik Kötülük

Lebniz'e göre metafizik kötülük nedir? Tanrı metafizik kötülüğe neden izin vermiştir? Metafizik kötülük bir eksiklik midir? Leibniz'e göre eksiklik bir kötülük müdür? Voltaire'e göre metafizik kötülük nedir? Onun felsefesinde metafizik kötülüğü görebiliyor muyuz? Görebiliyorsak metafizik kötülüğün kaynağını Tanrı'ya bağlamış mıdır? Metafizik kötülük, diğer kötülük çeşitlerine bir zemin midir?

1.3.1. Leibniz'de Metafizik Kötülük

Lebniz'in felsefesinde yer alan metafizik kötülük; yaratılmış bir âlemde kendini gösteren, sonluluk ve sınırlılıktan kaynaklanan kötülük çeşididir. Metafizik kötülük bazı filozoflara göre tabî ve ahlâkî kötülüğün varlığından ortaya çıkan, eksiklik olarak görülen kötülük çeşididir.³⁸ Leibniz'de metafizik kötülüğün, bir çeşit varlığın yetkin olmayışı hali olduğunu anlıyoruz.

Lebniz'e göre tabî ve ahlâkî kötülüklerin temelinde metafizik kötülük vardır. Yani bu kötülükler metafizik kötülüğün bir sonucudur. Çünkü ahlâkî kötülüğü

³⁸ Aliye Çınar, "Lebniz'de Kötülük Problemi ve Teodise", Uludağ Üni.. İlahiyat Fak. Der. Cilt: 14, sayı:1, 2005, s.161-177

oluşturan insan ve fiziki kötülüğü oluşturan acılar evrende yer aldığı için metafizik kötülüğün kapsamına girmektedir.³⁹

Leibniz'e göre bir kötülük beraberinde bir iyilik ile gelir ve ona göre iyiliğe bu kötülük olmadan ulaşamayız.⁴⁰ İşte, Leibniz, kötülük problemine bu perspektiften bakmaktadır.

Metafizik kötülük, eşyanın yetkinliğinin eksik olmasıdır. Yani eşyanın eksik yaratılmış olmasıdır. Yaratılmış dünyanın sonluluğu ve sınırlılığı olarak açıklanır.⁴¹ Tarihi süreçte "Metafizik" kötülüğün ilk kez Leibniz tarafından kullanıldığı görülmektedir. Leibniz'e göre, fiziksel ve ahlaksal kötülüğün temelinde de bu kötülük bulunmaktadır.⁴²

Leibniz'e göre mutlak güç sahibi, mutlak iyi, mutlak ilim sahibi ve sonsuz olan varlık sadece Tanrı'dır. Tanrı dışındaki her şey monadlar da dahil sınırlıdır. Bu sınırlılıktan dolayı yeryüzü aslı itibari ile noksandır. Sınırlı olduğu için de tabii ve ahlâkî kötülükler zemin oluşturacak eksikliklere sahiptir. Bu kötülük çeşidine bu yüzden metafizik kötülük denmiştir. Leibniz'e göre Tanrı daha iyinin oluşması için kötülüğe izin vermiştir. Leibniz, İsa'nın insanlık için yeryüzüne gelmesini, Adem'in yasak elmayı yiyip cennetten kovulmasından daha önemli görür. Yani Adem'in yasak elmayı yemesi onun fitratındaki eksikliğin ortaya çıkmasıdır. O insanın eksik olan yönünü göstermektedir.⁴³

İnsan zihni de sınırlı olduğu için Tanrı'nın kudreti dahilinde daha iyinin oluşması, var olması için kötüyeye izin vermesini bile tam anlamayabilir. Anlaşıldığı üzere, Leibniz dünyada bulunan kötülüklerin de bir görevinin olduğunu düşünür. Onlar evrendeki iyilikleri azaltmaz bilakis daha çok iyiye sebep olurlar.

³⁹ Cafer Sadık Yaran, **Kötülük ve Teodise**, Vadi yay. Ankara, 1997, s. 27

⁴⁰ Leibniz, **Theodicee ya da Tanrı'nın Haklı Kılınması**, s. 118

⁴¹ Yaran, **Kötülük ve Teodise**, s. 26

⁴² Rafiz Monafov, **J.Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise**. İz yay. İstanbul, 2007, s. 43

⁴³ Leibniz, **Theodicee ya da Tanrı'nın Haklı Kılınması**, s. 43

Leibniz'e göre Tanrı mutlak olarak en yetkindir. Doğada birbirinden ayrı yetkinlikler vardır ve Tanrı bu yetkinliklerin hepsine sahiptir. En yetkinlik hali sadece Tanrı'ya mahsustur ve Onun gücünün sınırı yoktur.⁴⁴

Leibniz'in felsefesinde mümkün âlemlerin en iyisi görüşü vardır. O yüzden dünyada mevcut olan düzen, varlığını daima devam ettirecektir. Leibniz'de Tanrının yaratması Augustinus'taki gibi "yoktan yaratma" olmayıp, Platonculardaki "var olan maddeden" yaratmaya benzer. Monadlardan hareket eden Leibniz, felsefesini yeter-sebepe ilişkisi üzerine kurar.⁴⁵

Konumuz ile ilişkisi açısından Leibniz'in Monadolojisine bakacak olursak; Leibniz'e göre monad basit bir cevherdir. Kısımları yoktur. Onların yaratılışları bir anlaktır ve bir anda da yok olacaklardır. İçlerine bir şeyler girip çıkamaz, pencereleri yoktur. Monadlar, her bir monattan farklıdır, değişime tabidir ama bu değişim içseldir.⁴⁶

Monad bir-bir olan demektir. Monadın monada etkisi yoktur, kendi içlerine kapalıdır. Maddi ve manevi dünyanın temeli Leibniz'e göre monaddır. Monadlar birbirinden tamamen farklıdır. O yüzden Leibniz'e göre yeryüzünde birbirine benzeyen iki şey yoktur. Evren monadlar topluluğudur. En altta madde vardır sonra hayvanlar sonra da insan gelir. En üstte ise Tanrı vardır. Leibniz'in önceden kurulmuş uyum teorisine göre; monadlar Tanrı tarafından önceden kurulmuş bir düzen içinde hareket ederler. Bağımsız olsalar da bu uyum içirişinde oldukları için âlemdeki düzensizlik ve kargaşa ortadan kalkmaktadır. Leibniz'e göre dünyadaki her şey Tanrı onları yarattığı andan itibaren birbirine bağlanmıştır. Bu dünyada yaratılan her şey Tanrı'nın usuyla birbirine bağlı bir ahenk içindedir. Buna Leibniz önceden kurulmuş ahenk teorisi adını verir.⁴⁷

Leibniz'e göre, iyi yapılan iki saatin sürekli aynı zamanı göstermeleri saatçinin maharetidir. Bedenin hareketi ile ruhun hareketi arasındaki uyum da Tanrı'nın eseridir. Yani O'nun mükemmelliğidir. Tanrı eserine sürekli müdahale de bulunmaz

⁴⁴ Gottfried Wilhelm Leibniz, **Metafizik Söylemler**, Çev. Hasan Erdem, Arya yay. İstanbul, 2014, s. 30

⁴⁵ Gottfried Wilhelm Leibniz, **Monadoloji**, Çev. Atakan Altınörs, Bilge Kültür Sanat yay, İstanbul, 2011 s.47-48

⁴⁶ Leibniz, **Monadoloji** ss. 39-40

⁴⁷ Gottfried Wilhelm Leibniz, **Teodise-İmanla Akıl Uyumluğu Üzerine Konuşma**, Çev. Hüseyin Batuhan, Fol yay. 2019, s. 14

eğer böyle düşünülürse o zaman Tanrı'nın mükemmelliği ortadan kalkar. Ve yaptığına sürekli müdahale eden acemi bir çırak vasfına düşer. Bedenler hiç ruh yokmuş, ruhlar da hiç beden yokmuş gibi hareket ederler. Bu hareket esnasında sanki birbirlerini etkiliyorlarmış gibi hareket ederler.⁴⁸

Leibniz, o yüzden teizmin Tanrı anlayışı yanında, uyum ve düzenin en yetkin hali olan mutlak kudretinde ele alınması gerektiğini vurgular.⁴⁹

Tanrı'nın olası dünyalar arasında en iyisini seçmesi onun iyilik sıfatının tecellisidir. Çünkü en iyisini seçmeyebilirdi. Leibniz'e göre Tanrı dünyayı yaratırken mutlak olarak özgür değildi, bilgeliğinin olanaklarına bağlı idi. Yani Tanrı iyi bir dünya yaratmak istedi fakat bilgeliği ona olabilir olanlar arasından en iyisini seçmesini istedi ve yeryüzünü böyle yaratmış oldu. Çünkü her dünya sonlu, sınırlı, yetkin olmayan varlıklarla doludur. Durum böyle olmasa bir çok Tanrı'dan söz etmek lazım gelirdi. Yani mantıki bir zorunlulukla dünyadaki eksiklikler ve bozukluklar olmuştur.⁵⁰

Tanrı birçok dünya yaratabilirdi fakat o monadlar arasından en iyilerini seçerek bu dünyayı yarattı. İşte yeter-sebep felsefesinin temeli de buradan gelmektedir. Tanrı bu mümkün âlemler arasında son derece hassas bir hesap yapmış, bizim anlayamayacağımız kadar çok detayı göz önünde bulundurmuş ve sonunda mümkün olan dünyaların en mükemmelini yaratmaya karar vermiştir.⁵¹ Leibniz'e göre Tanrı sonsuz ve sınırsızdır, yarattığı her şey ise sonlu ve sınırlıdır. İşte bize kötü diye görünen şey de mükemmel Tanrı'dan değil sınırlı ve sonlu olan insandan kaynaklanmaktadır.

Tanrı'yı eserlerini inceleyerek anlayabiliriz; Ona göre, Tanrı'nın başlıca amacı ruhları mutlu etmektir. Genel düzen içinde bunu gerçekleştirmek ister. Yeryüzünde

⁴⁸ Leibniz, **Monadoloji- Metafizik Üzerine Konuşma**, s.43

⁴⁹ M. Süreyya Küçük, "İlahi Adalet Perspektifinden Gazali ve Leibniz'in Karşılaştırılması", Y.L. Tezi, Kahramanmaraş, 2012, s.60

⁵⁰ Gökberk, **a.g.e.** s. 322

⁵¹ Leibniz, **Monadoloji- Metafizik Üzerine Konuşma**, ss.54-56

bir düzen vardır ve Tanrı düzensiz hiç bir şey yaratmamıştır. Yaratılan her şey de Tanrı'ya bağlıdır.⁵²

Görüldüğü üzere, Leibniz Tanrı'nın amacının insan ruhlarını mutlu etmek olduğunu ve bunu gerçekleştirmek için bir kısım kötülükler için izin verdiğini, düzenin ve iyinin ortaya çıkması için bunun şart olduğunu vurgulamaktadır.

Tanrı, Leibniz'e göre mükemmeldir ve sonsuzdur. Yaratılanların mükemmelliği de Tanrı'nın etkisiyledir, yani O'ndan gelir. Fakat yaratılanların mükemmelliği ise sonlu ve sınırlı olmasıdır. Çünkü yeryüzünü oluşturan monadlar sonlu ve sınırlı demiştik. İşte bu noktada yaratılan Tanrı'dan farklılaşır ve bu sonluluk ve sınırlılık metafizik kötülükler için zemin oluşturmaktadır.⁵³ Zaten Leibniz üç kötülük çeşidinin hiçbirinin sebebinin Tanrı'ya bağlamaz ve Tanrı'yı daima mükemmel görmüştür.

“Tanrı her şeyi mükemmel yaratmıştır” önermesinde Tanrı'nın sonsuz gücünden ve iyiliğinden dolayı yeryüzünde yaratılan her şeyin mükemmel olduğunu, güzel bir hal üzere yaratıldığını söylemek mümkündür diyebiliriz. Buradaki mükemmellik Tanrının mükemmelliğinin bir parçasıdır. Eksikliği veren Tanrı değildir. Sadece mahiyet itibariyle Tanrı'daki mükemmellik ile yaratılanlardaki mükemmellik aynı değildir. Bizim mükemmel, eksiksiz dememiz için yeryüzünde bunun zıttı olan kavrama bilmemiz, görmemiz lazımdır.

Leibniz mantıksal incelemeleri ile metafizik alan arasında bir bağ olduğunu belirtir. Yani yaratılanlardaki sınırlılığın mantıksal bir zemini vardır. Bu yüzden onun felsefesinde fizik, mantık, metafizik iç içedir.⁵⁴

Leibniz hayattaki olumsuzlukları, düzensizlikleri hatta iyilerin kötülere göre daha talihsiz olduğunu kabul eder; fakat insanların dikkat eksikliklerinden dolayı iyiliklerin sayısını azalttığını düşünür. Bu dikkat eksikliğini şöyle açıklar; genellikle

⁵² Leibniz, **Metafizik Söylemler**, s. 39

⁵³ Leibniz, **Metafizik Söylemler**, s. 49

⁵⁴ Sebahattin Çelikbaş, **Leibniz ve Felsefesi Mantık, Fizik ve Metafizik**, Çizgi Kitabevi, 2006, Konya, .65.

hasta olsak ve seyrek iyi olsak bu büyük iyiliği sürekli hatırlardık. Kötülöklere daha az duyarlı olurduk. Dikkatimizi düzeltecek olan bir parça kötölüktür.⁵⁵

Leibniz'e göre doğa yasalarını Tanrı koyar ve Tanrı kaldırır. Tanrı'nın adaleti, iyiliği ve hikmeti ile bizimkiler arasında fark vardır. Bizimkiler sonlu, Tanrı'ninki sonsuzdur. Yani Tanrı bu adaleti gereği doğa yasalarında iyi olanı seçmiştir.⁵⁶ Leibniz anladığımız üzere metafizik kötölüğü ele alırken Tanrı'nın adaleti ile açıklama yapmak istemiş; doğa yasalarında bir adaletin tecellisinin sonunda her şeyde en iyi olanın seçildiğini dile getirmiştir.

Yani Leibniz'e göre "yetkin" olmayış dünya için bir zorunluluktur.⁵⁷ Bu dünya sonlu varlıklar üzerine kurulmuştur ve bu yüzden de sonlu varlıkların eksik olmaları, yetkin olmamaları metafizik kötölüktür.⁵⁸

Leibniz'e göre Adem'de metafiziksel kötölük denilen tabii eksiklik vardı. Ancak, O, yasak meyveyi yemekle zaten var olan eksikliği açığa çıkarmıştır. Böylece Adem'de var olan ama gizli olan günah işleme kusuru ortaya çıkmıştır. Bir nevi o, insanın eksik oluşunu doğrulamıştır.⁵⁹

İnsan, tam yetkin mükemmel olsaydı, onun da Tanrı'dan bir farkı kalmamış olurdu. O zaman ne insanın ne evrenin yaratılmasının bir anlamı olurdu. Bizim inancımıza göre de insan yeryüzüne sınav için gönderilmiştir. Evrendeki her şey onun sınavının bir parçasıdır ve her şeyden faydalanmak da, uzak durmak da insanın elindedir. Özgür iradesi olan insanoğlu akli ile kötü olgulardan uzak durup iyi ve güzele yönelebilir çünkü Tanrı'nın insanı bu kapasitede yarattığı görmüş oluyoruz.

Leibniz metafizik kötölüğü yaratılanlardaki sınırlılık ve eksiklikten kaynaklandığını yoksa Tanrı'nın bire bir kötü olsun diye insanı veya diğer varlıkları bu şekilde yaratmadığını dile getirdiğini görüyoruz.. Kanaatimizce Leibniz bu kötölük çeşidi karşısında insanların tutumunu şöyle göstermektedir; mutluluğu aramak ve ilâhî adalete sarılmaktır.

⁵⁵ Leibniz, **Theodicee ya da Tanrı'nın Haklı Kılınması**, s. 120

⁵⁶ Leibniz, **Theodicee ya da Tanrı'nın Haklı Kılınması**, s. 55

⁵⁷ Yaran, **Kötölük ve Teodise**, s.31

⁵⁸ Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul,1985, s. 321

⁵⁹ Çınar, **a.g.m.** s. 172

Ele almaya çalıştığımız metafizik kötülük, Leibniz'in diğer iki kötülüğe zemin oluşturmak için ele aldığı bir yaklaşımdır. Çünkü sınırlılıktan, noksanlıktan kaynaklanan bu kötülük, âlem ve içinde yaratılan her şeyin sonlu ve sınırlı olmasından kaynaklanan eksikliğe işaret etmektedir. Kanaatimizce metafizik kötülük söylemindeki kötülük bir eksikliklerdir. Bu sınırlılığın ve noksanlığın kötülük olarak algılanmaması gerekmektedir.

Kanaatimizce Leibniz tabî ve ahlâkî kötülükteki eksikliği metafizik anlama oturtmak için bu kısmı ele almıştır. Yani o şunu demek istiyor; tüm kötülüklerin olma nedeni eksikliklerdir. Bu eksikliklerin sebebi olarak da tabî ve ahlâkî kötülükler meydana gelmektedir. Bu ifade zaten Leibniz'in yeter-sebep ilkesi doğrultusunda ortaya çıkmaktadır, her şeyin bir sebebi vardır. Her yaratılandaki noksanlığın kötülüğe zemin oluşturduğu anlaşılmaktadır.

1.3.2. Voltaire'de Metafizik Kötülük

Voltaire metafizik kötülüğe ayrı bir başlık altında değinmemiş ve sorunu tabî kötülük adı altında ele almıştır. Ayrıca eserlerinde metafizik unsurlara da sıkça karşılaşmaktayız.

İlk olarak; Voltaire'e göre, metafizik konuları da tek biçimli düşünmemeliyiz, zira herkesin anladığı ve anlayışı farklıdır. Metafizik ve teoloji, fizik gibi kolay anlaşılabilir. Bunlar soyut alanlar olduğu için insanlar kanıt görmeyi isterler ve somut örnekler ararlar. O yüzden Voltaire'e göre, bu alanlarda tartışmak da budalalıktır. Çünkü bunlar kanıtlanamaz. İnsanların yaptığı en büyük kötülük metafizik alanda tartışma yapması ve kan dökmesidir.⁶⁰

Voltaire'e göre, evrenin farklı yerlerinde, farklı gezegenler olabilir ve bu yerlerde de akıllı yaratıklar olabilir. Her biri farklı yeti ve kusurlara sahip olabilir. Çünkü en mükemmel olan varlık Tanrı'dır. Tanrı kendisine bire bir benzeyen bir başka varlık yaratmayacağı için yaratılanların "yetersiz" sıfatına sahip olması gayet doğaldır. Bu yüzden doğru olan kendi ölçülerimize göre davranmaktır. Bu şekilde

⁶⁰ Voltaire, **Hosgörü Üzerine İnceleme**, Çev. Erkan Ataçay, Bilgesu yay. Ankara, 2017, s. 117

insanoğlu mutlu olabilir. Yani insan kendi olursa, doğal olursa mutluluğu yakalayacaktır.⁶¹

Voltaire'in Micromegas adlı eserine baktığımızda da; farklı gezegen ve yaratıklardan bahsetmesi, Leibniz'in olası dünyaların en iyisi fikrine bir eleştiridir. Çünkü kahramanını gezegenlerde dolaştırması ve en son gezegene yani dünyaya geldiğinde diğer âlemlerden daha çok kötülüğün hakim olduğunu göstermesi eleştiriye açık bir şekilde bize gösterir. Bu bağlamda en kötü gezegen dünya ve en kötü yaratık diğer olabilir yaratıklar içinde insandır.⁶²

Evrenin eksikliklerle dolu olması, insanoğlunun kötülüğe de sık sık bulaşması bizlerin daima karamsar ve kötümser olacağımız anlamına gelmemelidir. Bunlarla başa çıkmak ve daha iyisini, güzelini meydana getirmek için yaşamalıyız. Aslında onun kötümser tavrının arkasında da bir mutluluğu arama çabasını, insanlara gösterme isteğini görmekteyiz. Tanrı insanoğlu için her zaman en güzelini ister ve yaratmıştır. Bunu düşünerek Tanrı'nın adaletine ve iyiliğine sığınmamız gerekmektedir.

Ayrıca metafizik kötülük alanında Voltaire'i incelerken onun kiliseye ve Hıristiyanlığa olan tutumuna da bakmak istiyoruz. Voltaire, Hıristiyanlığı ve kiliseyi şiddetle eleştirirken kilisenin tam karşısında bulunan materyalist ateizme de düşmemek için uğraşır ki nihilist düşüncelerden korkar. Nihilizm Tanrı'nın yokluğuna yol açmaktadır. Ve inançsızlık halk için büyük bir tehlike yaratır.⁶³ Yani onun, kötülüklerden dolayı Tanrı'yı reddetmediğini, bilakis insan için inanmanın çok önemli olduğunu anlıyoruz.

Voltaire, doğal din anlayışını yani akıl dinini benimsediği için, akıl yoluyla temellendirilen ve etik boyutu olan bütün dinlerin Tanrı inancına vardığını savunur. Fakat düşünürün Tanrı fikrine sahip olması metafiziğe yaklaşmasına neden olmamış

⁶¹ Voltaire, **Micromegas ve Diğer Hikayeler**, s. 72

⁶² Bkz. Voltaire, **Micromegas ve Diğer Eserleri**, **Candide** - 10. bölüm

⁶³ Cevizci, **a.g.e.**, s. 364

bilakis deneyüstü fikirleri alaycı bulmuştur. Bunu özellikle ana yapıtlarından olan *Micromegas*'daki göndermelerinde anlamaktayız⁶⁴

Felaketleri mutluluğa götüren bir araç olarak görmek Voltaire'e göre, saçmadır. Dünya'da kötülüklerin olması hiç de gerekli değildir. Dünya sadece iyilikler için programlanmıştır.⁶⁵ Voltaire, anlaşıldığı üzere, burada Leibniz felsefesinin her olay arkasındaki yeter-sebep ilişkisine ve dolayısıyla her olayı ilk sebebe bağlama felsefesine karşı çıkmaktadır.

Görüldüğü üzere; Voltaire de Tanrı'nın kusursuz olduğunu ama yarattığı her varlıkta kusurların olduğunu, bunun normal olduğunu, en mükemmel varlık Tanrı olduğu için, diğer varlıklardaki ve âlemdeki ya da alemlerdeki eksikliklerin gayet normal olduğuna dikkat çekmiştir. Bu bağlamda metafizik kötülüğe de dikkat çektiğini anlamaktayız. Fakat o da metafizik kötülüklerin kaynağının eksiklikler olduğunu dile getirir. Ama Voltaire'in bu problemin çözümüne yönelik bir yöntemini görmemekteyiz. Mesela Leibniz, genele bakılması gerektiğini ,o zaman kötülüklerin daha az olduğunun göreceğini dile getirir. O sadece Leibniz'in iyimser dünya görüşüne karşı çıkar. O insanların bu kötülükler karşısında tutumlarının nasıl olması gerektiği ile ilgilenmez.

Bu bölümde, Leibniz ve Voltaire'in felsefelerinde metafizik kötülük problemini ele almaya çalıştık. Metafizik kötülük problemini ilk olarak Leibniz'in ortaya koyduğunu, Leibniz kadar açık bir ifadesi olmasa dahi eserlerindeki bağlamlarla Voltaire'in de ele aldığını söyleyebiliriz. Leibniz'in de Voltaire'in de yaratılanlardaki sınırlılık ve eksikliklerin metafizik kötülüğe zemin oluşturdukları noktasında hem fikir olduklarını anlıyoruz. Ayrı düştükleri konu ise "olası dünyaların en iyisi" görüşüdür. Leibniz de Voltaire de kötülüğü asla Tanrı'nın yaratmasına veya istemesine bağlamazlar. Yeryüzündeki kötülükler filozoflara göre bir kusur, eksikliktir. Onlara göre de kötülüğün olması da gayet normaldir. Bu konuda hem fikir olduklarını söyleyebiliriz.

⁶⁴ Voltaire, **Micromegas ve Diğer Hikayeler**, Çev. Hasan Fehmi Nemli, Helikopter yay., İstanbul, 2012, s. 51

⁶⁵ Voltaire, **Cahil Filozof**, Kırmızı Kedi yay. İstanbul, 2017, s. 57

Metafizik kötülüğün kaynağı nedir? sorusuna iki filozof da Tanrı'dır diye cevap vermeyip, her ikisi de bu soruya yeryüzündeki eksiklikler ve yaratılanlardaki sınırlılıklardır diye cevap verirler. Kötülüğün sebebini asla Tanrı'ya atfetmemektedirler.

1.3.3. Leibniz ve Voltaire'in Metafizik Kötülük Anlayışlarının Karşılaştırılması

Metafizik kötülük konusunda her iki filozof karşılaştırıldığında bunların bazı ortak oldukları noktalar olduğu gibi, ayrıldıkları yönler de vardır. Ayrıldıkları yönler daha fazladır.

Leibniz'e göre, Tanrı mükemmeldir ve alemi en mükemmel şekilde yaratmıştır. Başka şekilde düşünülmesi de mümkün değildir. Ayrıca Leibniz'e göre diğer iki kötülük türü yani tabii ve ahlâkî kötülük metafizik kötülüğe dayanmaktadır.⁶⁶ Tanrı diğer olabilir dünyaların içinden bu dünyayı seçmiştir. Bu Dünya'nın yetkinlik anlamında tam olduğunu göstermez, fakat diğer olabilecek dünyalar içinde en iyisi olduğunu gösterebilir.

Voltaire'e göre, de Tanrı yeryüzünü muazzam yaratmıştır, O, sonsuz bir varlıktır. Fakat Voltaire, Tanrı'nın yarattıklarına müdahale etmesini veya işlevinin olmasını anlamlandıramadığını bu yüzden bu alanda konuşmanın bir faydası olmadığını dile getirir. Eğer yeryüzünde Tanrı'nın müdahalesinden söz edecek olursak o zaman kötülöklere de müdahale etmesi gerektiğini düşünmeliyiz der. Ama kötülöklere varlıklarını sürdürüyorsa o zaman Tanrı'nın yeryüzündeki işlevinden bahsedilmemesi gerektiğini dile getirdiğini görmekteyiz. Çünkü onun deizmi kuşkucu bir deizmdir. Yani Tanrı'nın doğası bilinemez ama O, tektir.⁶⁷

Konumuzla bağlantısı nedeniyle Leibniz'in teodisesini inceleyecek olursak; Leibniz tek Tanrı inancına sahiptir. Üç semavi dinin öğretilerinde bu inancın olduğunu, Tanrı'dan daha yetkin daha iyi, daha kudretli hiçbir varlığın olmadığını savunmuştur.⁶⁸ Bu açıdan bakıldığında en yetkin varlığın kötülüğe izin verme sebepleri vardır.

⁶⁶ Yaran, **Kötülük ve Teodise**, s.30

⁶⁷ Voltaire, **Hoşgörü Üzerine İnceleme**, s. 116

⁶⁸ Leibniz, **Theodicee Ya da Tanrı'nın Haklı Kılınması**, Çev. Levent Özşar, Biblos yay. Bursa, 2009, s. 20

Optimist bir felsefe anlayışına sahip olan düşünürü göre gerçek dindarlığın olduğu yerde Tanrı sevgisi, iyilikle ve yardımseverlikle ilgili tüm duyguların bulunması gerekmektedir.⁶⁹

Leibniz, kötülük probleminin açıklamasını yaparken akıl ile inancın uygunluğu üzerinde durur. Tanrı bütün olası dünyalar içinden en iyisini seçmiş ve kötülüğe izin vermesi de onun bilgeliği dâhilindedir. Kötülüklerin olması dünyanın olası dünyaların en iyisi olması savını değiştirmez.⁷⁰

Görüldüğü üzere; Leibniz kötülük problemine teodise ile çözüm bulmak istemişti. Kötülükler mevcut diye insanların mutsuz olmamalarını daima umutlu olmalarını bunun mükâfatını alacaklarını dile getirir. Onun teist olması bu problem üzerinde ılımlı olmasına sebep olmuştur. Voltaire ise bu kadar iyimserliği ve teodise anlayışını kabul etmemiştir. Deist olduğu için Tanrı'nın yeryüzündeki işlevini gücünü kabul etmeyip, kötülüğü Tanrıya atfetmez ama Hıristiyan din adamlarının ve teist filozofların ceza olarak bu kötülükleri görmesine de şiddetle karşı çıkmıştır.

Bu kötülük çeşitlerinin gerçek bir problem olduğunu vurgulamak maksadıyla, Voltaire büyük Lizbon depreminden sonra “bütün mümkün dünyaların en iyisi” savını gülünç bulur. Ama Voltaire bu depremi yani Lizbon'u çok trajik bulur. Ayrıca bu şekilde de açıklama yapan din adamlarını da şiddetle eleştirir.⁷¹

Leibniz ve Voltaire'in, metafizik anlamda âlemin muazzam olduğuna inandıklarını görüyoruz.. İki düşünür de yeryüzündeki eksiklikleri Tanrı'nın kudretine bağlamazlar, yaratılanların sıfatları ile alakalı olduğunu dile getirip sadece kusursuz olanın Tanrı olduğunu, sınırlı olan yaratılanlar da bu kadar eksikliklerin görülmesinin normal olduğunu dile getirmişlerdir. Hatta şunu dile getirebiliriz ki Voltaire, Leibniz'in felsefesindeki iyimserliğe karşı çıkmaya aynı şeyleri savunuyor olmaktadır. İnançlarındaki farklılıklardan dolayı kötülüklerin çeşitlerine ve nedenlerine farklı yaklaşmaktadırlar.

⁶⁹ Leibniz, *Theodicee ya da Tanrı'nın Haklı Kılınması*, 23

⁷⁰ Leibniz, *Theodicee ya da Tanrı'nın Haklı Kılınması*, s. 42

⁷¹ Metin Özdemir, *İslam Düşüncesinde Kötülük*, Kaknüs yay. İstanbul, 2001, s. 15

Voltaire, insanın kendisini tam mana da bulamadığını, Tanrı'yı bu âlemden nasıl bulacağını sorgular. Evrende Tanrı'nın olup olmadığını bilmenin bir anlamı olmadığını, o, bu şekilde inandığını dile getirir.⁷²

Anlaşıldığı üzere, Leibniz ile ayrı düştikleri noktalardan biri budur; Leibniz Tanrı'nın gücünün ve varlığının sonsuz, tek ve her zaman her yerde olduğunu savunurken, Voltaire, bu konuda kuşkucu kalmıştır. Çünkü bu alan ona göre akılla kavranamaz.

Voltaire'in Leibniz'in savunduğu iyimserlik fikrinden ayrılması, onun konuya teorik değil de ahlâkî ve gözlemlenebilir bir tarzda yaklaşmasına neden olmuştur.⁷³ Burada filozofların "mümkün dünyaların en iyisi" savında da anlaşamadıklarını görmekteyiz. Voltaire, Leibniz'in bu görüşüne karşı çıkar. Ona göre olası dünyalar diye bir şey yoktur. Çünkü dünyalar arasında seçim yapmak mümkün değildir. Voltaire'e göre Tanrı, yarattığı dünyalar arasında ya en iyisini, ya en kötüsünü ya da hepsinin eşit olduğu bir dünya yaratmıştır. En kötüsünü alamaz, eşit olanlarda da seçim yapamaz çünkü bu imkânsızdır. O yüzden yarattığı bu dünyadan başka mümkün olacak alemler yoktur.⁷⁴

Leibniz'in dine bağlılığa önem verdiğini ve insanlar arasındaki ayrılıkları gidermeye çalıştığını görmekteyiz.. Özellikle dini ve mezhebi konulardaki ayrılıkları gidermeye çalışmıştır. O yüzden onun hayatında yalnızlığı görememekteyiz. Çünkü o, her an insanlarla iç içe olmuştur. Teorik alandan çok ziyade pratikle ilgilenmiştir. Özellikle de toplumsal problemlerle birebir ilgilenmiştir. O yüzden kötülük problemini ele almış, bu probleminden dolayı insanların ayrılığa düşmesini, Tanrı'ya, dine cephe almasını istememiştir.

Kanaatimizce; Leibniz'de evrenin ve içindekilerin daha iyi olabilirliğinden bahsetmenin Tanrı'nın kudreti ile bağdaşmayacağını, zaten Onun, en iyi varlık olduğu için en iyisini yarattığını dile getirip, "her şeyin en iyisi" savını savunduğunu görmekteyiz. İki filozof da aynı şeyi dile getirirler fakat Leibniz'in monad felsefesinden hareketle "başka alemler de olabilirdi fakat en iyisi burasıdır",

⁷² Voltaire, **Cahil Filozof**, s. 36

⁷³ Necip Taylan, **Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu**, Şehir Yay., İstanbul, 2000, s. 247

⁷⁴ Voltaire, **Cahil Filozof**, s. 56

görüşüne Voltaire itiraz etmektedir. Çünkü bu yaklaşım, Tanrı'nın gücüne ve iyiliğine uymaz. Böyle düşünmenin bile Voltaire'ce yanlış olduğunu anlıyoruz. Tanrı'ya olgunlaşan monadları seçebilme fikrini vermek, ona göre de Tanrı'nın kudreti ile bağdaşmayan bir davranıştır.

Leibniz'de ve Voltaire'de tabiî ve ahlâkî kötülük var mıdır? Varsa onlar, bunun sebebini Tanrı'ya mı bağlamaktadırlar yoksa insan iradesine mi? Tabiî ve ahlâkî kötülükler karşısında insan ne yapmalıdır? Tabiî v eahlâkî kötülükleri insanlar engelleyebilir mi? Şimdi de önce filozofların tabiî ve ahlâkî kötülüğü nasıl incelediklerini ve bunun sebebi olarak neyi gösterdiklerini ele almaya çalışacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

LEIBNİZ VE VOLTAIRE'DE TABİÎ VE AHLÂKÎ KÖTÜLÜK VE KÖTÜLÜK PROBLEMİNE GETİRDİĞİ ÇÖZÜMLEMELER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Leibniz ve Voltaire'de metafizik kötülüğe yer verdikten sonra ikinci bölümde tabii ve ahlaki kötülüğe karşı yapmış oldukları yorumlara yer vereceğiz. Tabii ve ahlaki kötülükleri filozofların ele aldıklarını, yorumlamalarının farklı olduğunu göreceğiz. Karşılaştırmalarını yapıp, Leibniz'in teodisesi ve Voltaire'in deizmine yer vereceğiz.

2.1. Leibniz ve Voltaire'de Tabîî Kötülük

Leibniz ve Voltaire'e göre tabîî kötülük nedir? Filozoflar bu kötülük çeşidini de ele almış mıdır? Yeryüzündeki hangi kötülükler bu kategori içerisine girer? Leibniz ve Voltaire'e göre tabîî kötülüğün sebebi nedir? Bu kötülük çeşidi nasıl ortadan kalkar veya etkisi azaltılabilir mi?

Her iki düşünürün felsefesinde tabîî kötülük yer almaktadır. Yeryüzündeki doğal afetler, seller, depremler vs. insanlara acı veren olaylar olduğu için sebepleri daima araştırılmıştır. Sebepleri konusunda filozoflar farklı düşünse de Leibniz ve Voltaire bu yüzden tabîî kötülük çeşidini ele alıp araştırmışlardır.

2.1.1. Leibniz'de Tabîî Kötülük

Leibniz'e göre kötülük problemi tabîî kötülük, ahlâkî kötülük, metafizik kötülük olmak üzere üç kısma ayrılır. Leibniz kötülük problemine yaklaşırken daha çok kötülük türleri ve teodise üzerinde durur.⁷⁵ Bizce, Leibniz'in bu kötülük çeşidini de açıklarken Teodise üzerinde durmasının nedeni, teist filozoflarda olduğu gibi Tanrı'nın adaletini göstermektir. Çünkü Tanrı'nın haklılığının araştırılması bir teodisedir.

Leibniz felsefesinde tabîî kötülük doğal sebeplerden kaynaklanan ve sonuç olarak insana acı veren kötülüktür. Tanrı yarattığı şeylerde hep en iyisini yapmak

⁷⁵ Kılıç, Reçber, a.g.e. s. 195

ister. Daima en iyiyi seçer, olası dünyalar arasında en iyisi olmasaydı o zaman Tanrı bir dünya yaratmazdı.⁷⁶

Tanrı ahlâkî kötülüğü de tabîî kötülüğü de istemez. Tanrı tabîî kötülüğü suça bağlı bir ceza olarak, daha büyük kötülükleri önlemek için veya daha büyük bir iyiliğe zemin oluşturması için izin verir. Ceza insanı ıslah için vardır. Kötülük bizim iyilikten tat almamız için vardır. Yani tabîî kötülük daha büyük bir iyiliğe dönüşmek için vardır.⁷⁷ Burada Leibniz'in Hıristiyan inancına bağlılığından dolayı tabîî kötülüğü din adamları gibi günah kavramına bağladığını görmekteyiz. Bu hal inancının bir sonucudur.

Leibniz'in burada Hıristiyanlıkta hakim olan "ilk günah" doktrinini ele aldığını anlamaktayız. İlk günah sonrasında insanoğlunun işlediği günahlarda hep insanın fitratındaki noksanlıktan kaynaklanmaktadır. Ahlâkî kötülükleri meydana getiren insan dünyada da cezasını çekecektir. Tanrı'nın tabîî kötülüklere izin vermesinin nedeni, günaha bulaşan insanoğluna bir ders verip, iyiliklere yönelmesini istemesidir. İşte Leibniz'in tabîî kötülük açıklamasında bunu görmekteyiz.

Leibniz'e göre hiçbir iyi eylem mükâfatsız, kötü eylemler de cezasız kalmayacaktır. İyiler görevlerini, ödevlerini yerine getirip güvenle sırtlarını Tanrı'ya dayamalıdır. Ayrıca, Leibniz'e göre dünya bir bütün halinde yaratılmıştır. Dünyadaki iyiliklerin bilinmesi için de kötülüğün olması şarttır. Her şey birbiriyle bağlantılıdır. Çok sayıda iyiliğin tam olarak gerçekleşmesi için az sayıda kötülüğün bulunması gerekir. Bu tabîî kötülüktür.⁷⁸ Leibniz bize şunu demek ister; tabîî kötülük karşısında insanların görevi, bu kötülüklerdeki hikmeti aramaktır. Başımıza gelen kötülükleri kabullenip oturmaktan çok Tanrı'nın buna izin verme sebebinin ve neden başımıza geldiğinin düşünülüp araştırılması gerekir.

Görüldüğü üzere; insanoğlu kötülüğün her çeşidinin kendine ızdırap verdiğini görür. Ateist düşünürler kötülük sorunundan hareketle Tanrı'nın yok olduğuna işaret ederler. En güçlü dayanakları ise bu anlayış ve yaklaşımıdır. Fakat ateistlerin kötülük probleminden hareketle Tanrı'nın varlığına ve gücüne karşı gelmelerine

⁷⁶ Leibniz, *Theodicee ya da Tanrı'nın Haklı Kılınması*, s. 117

⁷⁷ Leibniz, *Theodicee ya da Tanrı'nın Haklı Kılınması*, s. 129

⁷⁸ Leibniz, *Monadoloji- Metafizik Üzerine Konuşma*, s. 61

Teist düşünürler de kayıtsız kalmamıştır. Mantıki olarak da iyiyi yaratmaya gücü yeten bir varlık kötüyü de yaratacak gücü vardır.

Leibniz felsefesinde, Hıristiyanlık ile felsefeyi uzlaştırma çabasındadır. Bunun nedeni; o dönemde filozoflar ve din adamları birbirlerine zıt düşükleri için Leibniz yumuşak bir ifade ile felsefe yapmak istemiştir. Bu yüzden O, kötülük problemine karşı da iyimser bir tavır takınır. O sadece Hıristiyanlık ile felsefeyi değil tüm Hıristiyan mezheplerini, Hıristiyan devletlerini özellikle de Protestan mezhebi ile Katolik mezhebini birleştirmek ister.⁷⁹ Bu görüşünden dolayı tabii kötülüklerin insanların yaptığı hataların, günahların cezası olarak verildiğini dile getirir; çünkü bu fikir Hıristiyanlıkta da hakim bir görüştür.

Leibniz kötülük problemini şöyle dile getirir:

“Dünyada bu kadar kötülüğün kaynağı nedir? Nereden gelmektedir? Eskiler kötülüğün sebebini Tanrıdan bağımsız ve yaratılmamış olduğuna inandıkları maddeye atfediyorlardı. Fakat her varlığın Tanrı’dan geldiğine inanan bizler kötülüğün kaynağını nereden bulacağız? En mükemmel sıfatlara sahip olan Tanrı, şüphesiz en iyi evreni yaratacaktır. Fakat bu dünyada inkar edilemeyecek kötülükler de vardır.”⁸⁰

Leibniz’e göre iyinin tek ölçütü, aklın değişmez kuralıdır, çünkü iyi ancak ve ancak Tanrısal aklın üzerine temellenebilir.⁸¹

Görüldüğü üzere Tabii kötülük Leibniz’e göre insanın yapmış olduğu günahların cezası olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk günahın sonucunda yeryüzüne indirilen insan ve onun soyundan gelen insanoğlu günaha meyilli olduğu için ahlâkî kötülükler işler ve bunun sonucunda Tanrı tarafından cezalandırılırlar. Fakat burada günah işlemeyen insanların da fiziki kötülöklere maruz kalması, günahkarlarla günahsızların aynı acıyı mı tadacağı sorusunu karşımıza çıkarmaktadır. Leibniz’in bu bağlamda bir açıklamasına rastlamadık. O sadece günahın cezası olarak kabul ettiği tabii kötülöklere bu tür eleştirileri de beraberinde getirmiş olmaktadır.

⁷⁹ Çelikbaş, a.g.e. s .65

⁸⁰.Leibniz, **Theodicee ya da Tanrı’nın Haklı Kılınması**, ss. 113-114

⁸¹ Leibniz, **Monadoloji- Metafizik Üzerine Konuşma**,s. 63

Tabiî kötülükleri sadece günahların cezası olarak görmek kanaatimizce yanlıştır. Kimi tabiî olaylar yer şekillerinin bozulması veya değişmesi ile alakalıdır ve bu insan günahına bağlanmamalıdır. Fakat kavimlerin helakı gibi olaylarda gördüğümüz üzere de Tanrı ahlâkî boyutta en kötü şekilde yaşayan insanoglunu olağanüstü olayları ile cezalandırdığını da görmekteyiz.

2.1.2. Voltaire'de Tabiî Kötülük

Voltaire kötülük çeşitlerini ayrı ayrı sınıflandırmalar yapmadan ele almıştır. Eserlerindeki kahraman ve olay örgülerinden biz bu tasnifi ortaya çıkarmaktayız.

Voltaire'e göre kötülük düzenli evren içerisinde çok az yer kaplar.⁸² Voltaire'de doğadan kaynaklanan kötülükler yani tabiî kötülükler; depremler, fırtınalar, hastalıklardır.⁸³

Voltaire'de de tabiî kötülükler en acı veren kötülüklerdir. Çünkü ortadan kaldırılamazlar. Candide'de salgın hastalıklardan, fırtınadan, tsunamiden, depremden bahsetmesi, tabiî kötülüğü ele aldığını bize göstermektedir. Lizbon depremi; Katoliklerin Azizler günü olarak kutladıkları bir bayrama denk gelir. Ve insanların ayin için kilisede buldukları bir sırada deprem meydana gelir. O dönemde Lizbon “engizisyonun kutsal şehri” olarak kabul ediliyordu. Bu depremle şehirdeki 32 kilise yok olur. Bu depremin bu kadar önemli olmasının nedeni din açısından tartışmalara neden olması ve birçok filozofun bu depremi ele almasıdır. Yoksa Avrupa'da Lizbon gibi depremler meydana gelmişti.⁸⁴ Voltaire kötülüğü Tanrı'ya bağlamaz, sadece her olayı Tanrı'ya bağlayan ve insanlara ceza vermek istediğini dile getiren Hıristiyan din adamlarına cephe alır.

Voltaire'in sürekli Lizbon depreminden bahsetmesi dikkatimizi çekmektedir. Neden başka depremler değil de Lizbon depremi diye sormadan edemiyoruz. 1755 yılında meydana gelen Lizbon depreminin altındaki gönderme şudur aslında; o zamana kadar eserlerinde de özellikle “Zadig” adlı eserinde Voltaire'i iyimser görmekteyiz. Yeryüzündeki kötülükleri yine kahramanı ile gösterir. Fakat sonunda

⁸² Esra Şahbaz, “ Voltaire'in Zadig, Micromegas, Candide Adlı Yapıtlarında Yolculuğun İşlevi”, Y. Lisans Tezi, Ankara Ü. Sos. Bil. Ens. Batı Dil. Ve Edb.A.B.D. Fransız Dili ve Edebiyatı Böl. Ankara 2011. s. 5

⁸³ Voltaire, **Ateizm**, Çev. İdil Engindeniz, Kafekültür yay. İstanbul, 2013, s. 19

⁸⁴ Bkz. Candide, 6. Bölüm

kahramanın mutluluğa erdiğini vurgular ama bu deprem sonrası kaleme aldığı Candide adlı eserinde ise kötümserliğin hakim olduğunu ve özellikle de Leibniz'in iyimser tutumuna bir eleştiriyi görmekteyiz.⁸⁵ Sebebi şudur; Lizbon depremi sonrası din adamları bu depremin oluşmasını insanların günahlarına bağlamaları, ahlâkî yönden sapıtan bu topluma Tanrı'nın cezası olarak görmeleridir. Fakat deprem kentin çoğunluğunun kilise de ibadetle uğraştıkları bir vakitte meydana gelmiştir. Deprem sonrası kentte yangınlar ve tsunami de meydana gelmiştir. İbadetle uğraşan bir halkın günahlarına kefarete olarak bu depremin başlarına gelmesi yorumu, Voltaire'i çok kızdırır ve iyimser tutumundan artık uzaklaşmaya başlar. Eğer insanlar ibadet halinde değil de ahlâkî kötülüklerle vakit geçirdikleri bir vakitte olsaydı filozofun yaklaşımı da farklı olabilirdi. İşte bu deprem Voltaire'in günahlarına ceza olarak gösterilen kilise yorumlarına bir cephe almasına yol açmıştır.

Biz de özellikle konumuzla ilişkisinden dolayı bu depremden yola çıkarak şunu diyebiliriz; demek ki tabii kötülükler sadece insanlara ceza olarak verilen kötülükler değildir. Eğer öyle olsaydı ibadetle uğraşan bu şehrin başına bu tabii kötülüğün gelmemesi gerekirdi. Sonuç olarak tabii kötülüğün sadece ceza olarak görülmesi yanlış bir tutumdur.

Voltaire'e göre kötülüğü Tanrı'ya atfetmek yanlıştır. Veya kötülük var diye Tanrı'nın var olmadığını dile getirmek de yanlıştır. Kötülüğün insanların hoşgörü ve mutluluk içinde yaşaması ile ortadan kalkacağını dile getirmiştir.⁸⁶

Voltaire, "Memnon ya da İnsan Bilgeliği" adlı eserinde Candide'de olduğu gibi Leibniz felsefesini yani "her şey iyidir" fikrini kahramanının ağzıyla eleştirmiştir. Fakat bu eleştiriyi yaparken, genele bakıldığında her şeyde bir düzenin, iyiliğin olduğunu ama bunu anlamak için insanın sıkıntılardan uzak olması gerektiğini, bunu herkesin göremeyeceğini dile getirmiştir. Tek gözünü, parasını, itibarını kaybeden birisine her şey iyidir felsefesini yapmanın saçma olduğunu vurgular.

⁸⁵ Bkz. Voltaire, Candide ya da İyimserlik Üzerine, 5. ve 6. Bölüm

⁸⁶ Esra Şahbaz, a.g.m. s.5

Bu yüzden Voltaire, herkesin felsefe ile uğraşmaması gerektiğini, herkesin anlayamayacağını dile getirir. Dünyadaki düzeni o da görmektedir o sadece her şey iyidir felsefesini eleştirmektedir. Çünkü kötülüklerin bulunduğu yerde her şey iyi demek değildir. Herkes aklını kullanarak iyi şeyler yapabilir ama felsefeyle ilgilenmek herkesin üstünden geleceği bir durum değildir.⁸⁷

Voltaire, Tanrı'nın varlığını kabul etmektedir ve kötülük sorunundan dolayı Tanrı'nın varlığını reddedenlere, Tanrı'yı suçlayanlara, bilgisizlikleri yüzünden ve Hıristiyanlığın yanlış uygulamalarından dolayı bu inkarı yaptıklarını dile getirir.⁸⁸ Yani tabii kötülükler var diye Tanrı inkar edilmemelidir.

Tabii kötülükler örnek olarak, Candide'in başından geçen serüvenlerde her türlü kötülüğün yanında "veba" hastalığını görmekteyiz ki hastalıklar Voltaire'e göre doğadan kaynaklanan ve insanın canını en çok yakan kötülüklerdi. İnsan bu kötülükleri yok edemediği için bunların acıları depremlerden bile daha korkunçtur.⁸⁹ Günümüzde de hastalıklar insanlara en çok acı veren tabii kötülüklerdendir.

Sonuç olarak Voltaire de tabii kötülük vardır ve bu kötülükler insanlara daha çok acı vermektedir. Ayrıca Voltaire'e göre doğal kötülük karşısında bizi haykırmaya iten sebep duygusallığımızdır. Voltaire'in hayatında da başından geçen olayların onu kötümserliğe itmesi ve haykırması bu yüzden.⁹⁰

Leibniz ile açısından bakılacak olursa, insanların yaşamlarındaki zorluklar veya kolaylıkların onların fikir dünyalarını da etkilemektedir. Rahat bir hayata sahip olan Leibniz'in, kiliseye ve siyasi yönetime olan bağlılığını da beraberinde getirmiştir. Bu tutum içerisinde o iyimser bir yoldan ilerlemiştir. Voltaire'in özel hayatı ise hem mutsuzlukları hem de yalnızlıkları beraberinde getirmiştir. Yaşadıklarının etkisi ile bu onun kötümser, karamsar bir tutum içinde hayatının özellikle son dönemini geçirmesine neden olmuş, kilise ve döneminin siyasi yönetimi tarafından da sürgünler görmüştür. Bu iki farklı yaşam örneği bize insanların iyimserliğe veya kötümserliğe nasıl sahip olduklarını da göstermektedir.

⁸⁷ Voltaire, **Micromegas ve Diğer Hikayeler**, s. 76

⁸⁸ Voltaire, **Felsefe Sözlüğü**, Çev. Lutfi Ay, İnkılap yay., İstanbul, 2014, s. 39

⁸⁹ Voltaire, **Candide ya da İyimserlik Üzerine**, s.33

⁹⁰ Susan Neiman, **Modern Düşüncede Kötülük**, Çev. Ayhan Sargüney, Ayrıntı yay. İstanbul, 2006, s.162

2.1.3. Leibniz ve Voltaire'in Tabîî Kötülük Anlayışlarının Karşılaştırılması

Tabîî yani doğal kötülük insan iradesinden bağımsız meydana gelen, insana acı, ızdırap veren, yeryüzündeki eksikliklerin sonucu olarak karşımıza çıkan olaylardır. Bu olaylar insana acı verdiği için kötü olarak isimlendirilir. Mesela yağmurun yağması, insan iradesi dışında olduğu için bu olay sonucunda insanlar ya haz duyarlar ya da acı; çünkü su her daim insan hayatını güzelleştirir. Fakat suyun olması gereken boyuttan daha fazla olması yani sel, insan ölümleri veya başka canlıların ölümleri ile sonuçlandığı için acı verir. Bu olaylar sonrasında ise insanlar mutsuz olur. O zaman diyebiliriz ki normal seyrinden çıkan olaylar da “kötü” olarak isimlendirilir ve bu olaylar irade dışı oluyorsa tabîî kötülük olmuş olur.

İşte Leibniz'in bu kötülüklerin ahlâkî kötülüğün bir sonucu olduğu fikrine şu noktada katılıyoruz; insanoğlu yapmış olduğu açgözlülük gibi kötü eylemlerin sonucu olarak bu kötülükleri yaşamaktadır.

Bu konuda Leibniz'in görüşleri daha tutarlı görünmektedir. Leibniz'de Tanrı'nın kötüyü istemediğini sadece özgür iradesi olan insana iyiyi göstermek için kötünün varlığına veya maddedeki eksikliklere izin verdiğini anlıyoruz. Voltaire ise bir sebebe bağlamak yerine sadece bu kısımda eleştirilerini sunmuş ama tabîî kötülüğün kaynağı nedir? sorusuna Voltaire'de bir cevap bulamıyoruz.

Kanaatimizce; Voltaire'in, teistlere eleştirilerini sunarken kendisinin bir sebep söylememesi, sadece akıl dini olan deizmden dolayı bu olayları Tanrı'ya bağlamanın saçmalığını dile getirmesi görüşlerini eksik bırakmaktadır. Ayrıca Voltaire, metafizik alanla ilgili konuşmanın doğruluğuna kanıtlanamadığı için inanmamaktadır.

Voltaire, tabîî kötülüğün varlığını kabul etse de Leibniz'in bu kötülüğü günaha bağlamasını saçma bulur. Çünkü günahın cezası olarak var olan bu kötülükler, günahsız, inançlı, iyi insanların neden başına gelmektedir?

Bu kötülük probleminde Leibniz ve Voltaire'in, insanlara en çok acı verdiğini fikrinde hem fikir olduklarını fakat sebebinin ne olduğunu konusunda farklı fikirlere

sahip olduklarını görmekteyiz. Yani bu kötülüklerin sebebi günah mıdır? Yoksa başka bir faktör mü?

Bu kötülük çeşidinin sadece günaha bağlanması bizce de doğru değildir. Yeryüzündeki sellerin, depremlerin, felaketlerin oluşması sadece insanların kötü eylemlerinin neticesinden dolayı olmamaktadır. Fakat en iyinin ortaya çıkması için bir takım kötülükler Tanrı'nın izin verdiğini düşünmek O'nun kötülüğü yarattı veya istediği anlamına da gelmemektedir.

Sonuç olarak, tabii kötülük yeryüzünde var olan, insanlar bu kötülükler engel olamadığı için ve ansızın geldiği için diğer kötülükler göre en çok acı veren kötülük çeşididir. Hastalıkları, selleri, depremleri, afetleri tabii kötülük olarak sıralayabiliriz. Leibniz ve Voltaire'in bu saydığımız kötülükleri tabii kötülük olarak kabul ettiklerini görmekteyiz. Leibniz'de de ve Voltaire'de de Tabii kötülük vardır. Sadece bu kötülüğün sebebini aramadaki yolları farklıdır. Leibniz sebep arar ve günaha bağlar fakat Voltaire'in ise sadece Tanrı'ya bağlamadığını, ama sebebini de ne olduğuna açıklık getiremediğini gördük. Metafiziki kötülükte olduğu gibi Voltaire bu kötülük çeşidinde de Leibniz'in iyimser tutumu eleştirmiş, ama "bu kötülüğün sebebi budur", gibi bir tezi ortaya atmadığını anlamaktayız.

2.2. Leibniz ve Voltaire'de Ahlâkî Kötülük

Ahlâkî kötülüğü Leibniz ve Voltaire insanın eylemlerine bağlamışlardır. Her iki filozofta bu kötülüğün sebebini insanın özgür eylemleriyle ilişkilendirmişlerdir. Savaş, bağınazlık, zulüm, hoşgörüsüzlük gibi eylemleri iki filozofta da ahlâkî kötülük olarak gösterebiliriz.

Leibniz ve Voltaire'e göre ahlâkî kötülük var mıdır? Varsa ahlâkî kötülük filozoflara göre nedir? Filozofların ikisi de bu kısmı ele almışlar mıdır? Ahlâkî kötülük çeşidine sebep olarak neyi göstermişlerdir? Tanrı ile ahlâkî kötülüğün bir bağlantısı var mıdır? Ahlâkî kötülük ortadan kaldırılabilir mi? Leibniz ve Voltaire göre hangi kötülük çeşidi üzerinde daha çok durmuştur? Bu soruların cevapları bağlamında filozofların görüşlerini değerlendireceğiz.

2.2.1. Leibniz’de Ahlakî Kötülük

Leibniz’e göre ahlakî kötülük, günahattan ibarettir. İnsanın özgür istekleri bu kötülüğün en önemli kaynağıdır. Halbuki Tanrı tüm dünyanın iyiliğini ister.⁹¹ Leibniz’e göre Ahlakî kötülük yeryüzünde çok da yaygın değildir.⁹²

Yani Leibniz’e göre ahlakî kötülük insanın günah işlemeye olan yatkınlığından kaynaklanır. Bu yatkınlığın insan fitratındaki eksikliklerden geldiğini dile getirmiştir. Leibniz bu üç kötülüğü birbiri ile ilişkilendirerek, her birindeki noksanlıkları metafizik kötülüğe bağlaması temeldeki eksikliğe bir atıf olarak anlaşılmaktadır.

Leibniz’e göre, ahlakî kötülük tabii kötülüklerin kaynağıdır. Kötülüklerin bir çoğuna nedendir. Tanrı’nın günaha izin vermesinin sebebi ise Onun bilgeliğidir. Çünkü O çok iyilik üretmek ister. Bu nedenle onda günah ve suçun olması imkânsızdır.⁹³

Leibniz ilk günah kavramı ile ahlakî kötülüğü açıklamaya çalışmaktadır. Çünkü ona göre bütün insan soyu bu ilk günahattan dolayı günah işlemeye meyilli doğmaktadır. İlk günahattan dolayı acı ortaya çıkmıştır ve bu da kalıtsal bir eksikliğe dönüşmüştür.⁹⁴

Ahlakî kötülüğün, özgür iradeye sahip olan insanın eylemlerini yanlış yönde kullanması sonucundan kaynaklanan bir kötülük problemi olduğunu anlıyoruz. . İnsanın özgür iradesi demek o insanın bir şeyi yapmaya yönelmesi veya yapmaktan uzak durmasıdır. O yüzden ahlakî kötülük insan kaynaklıdır.

İnsanı aldatan yanıltan şey Leibniz’e göre insanın yargılarıdır. Yoksa Tanrı insanı mükemmel yaratmıştır. Ve yaratılan her şey Tanrı’ya bağlıdır. Eğer insan, geçmiş üzerinde yargılar verip geleceğe dair sağlam kararlar alırsa o zaman hataya düşmekten uzaklaşmış olacaktır⁹⁵

⁹¹ Leibniz, *Theodicee ya da Tanrı’nın Haklı Kılınması*, s. 112

⁹² Leibniz, *Theodicee ya da Tanrı’nın Haklı Kılınması*, s. 114

⁹³ Leibniz, *Theodicee ya da Tanrı’nın Haklı Kılınması*, s.131

⁹⁴ Leibniz, *Theodicee ya da Tanrı’nın Haklı Kılınması*, s. 114

⁹⁵ Leibniz, *Metafizik Söylemler*, s. 61

Tanrı'nın iradesi doğrultusunda kötülükler izin vermesi daha çok iyiliğin meydana gelecek olmasındandır. Yani Leibniz'e göre yeryüzünde kötülük olmak zorundadır. Tanrı bu dünyada kötülükler izin vermesi ve bu dünyanın mümkün âlemlerin en iyisi olmasına rağmen kötülüklerin de içinde bulunması gerektiğini ifade eder.⁹⁶ Demek oluyor ki; Leibniz'e göre önemli olan kötülüğün de var olduğu bu dünyayı ve Yaraticısını sevmektir. Çünkü bu âlemdeki kötülükler ve eksiklikler bizim içindir. İyinin farkına daha iyi erebilmemiz içindir.

Leibniz'e göre Tanrı bu dünyayı insanların iradelerini ahlaken kullanabilmeleri için yaratmıştır. Tanrı eserine sürekli müdahale de bulunmaz eğer böyle düşünülürse Tanrının mükemmelliği ortadan kalkar ve sürekli yaptığını düzeltmeye çalışan acemi bir çirak vasfına düşer.⁹⁷

Leibniz'de üç tür kötülüğü görsek de Voltaire gibi onun da en çok ahlâkî kötülük üzerinde durduğunu görmekteyiz. Çünkü zincirin son halkası olan ahlâkî kötülükten insanoğlu ne kadar uzak durursa ceza olarak bir tabîî kötülükle karşılaşmayacak ve evrenin sınırlılığından dolayı bu kötülükler var olmaktadır diye karamsarlığa kapılmayacaktır.

Leibniz'de kötülük problemini ve türlerini ele alırken; onun kötülük probleminde iyimser tutumla yaklaştığını, yeryüzündeki kötülüklerden dolayı insanların yaşama sevincini kaybetmek yerine daima umutlu olunması gerektiğini görüyoruz. Böyle bir fikrin insanlara kötülüklerin az yer kapladığı fikrine götürecektir.

Ahlâkî kötülükler insanların yapmamaları gereken davranışlardır. Cinayetler, tecavüzler, aç gözlülükler, savaşlar ve bağınazlık, kin ve kibir ahlâkî kötülüklerdendir. Bu tür kötülüklerin nedeni, insanoğlunu kötü yola saptırmaya çalışan şeytandandır. İnsanın zayıf anında ona kötülükler yapmasını söyleyen şeytan, insanları doğru yoldan çıkartmak için uğraşmaktadır. Bunu yapması şeytanın kindarlığından gelmektedir. İnsanlarda da bulunan bu eylem ahlâkî kötülüklerdendir. Kendini her şeyden üstün tutan şeytan, Adem'e itaat etmediği için kibri yüzünden

⁹⁶ Çınar, a.g.m. s. 169

⁹⁷ Leibniz, **Metafizik Söylemler**, s. 49.

cennetten kovulmuş, bundan dolayı da kıyamete kadar insanoğlunun ayağını kaydırmak, onları günaha kötülöklere itmek için uğraşacağına yemin etmiştir. Aciz, noksan olan insanoğlu daha çok haz alacağını düşünerek ona uyararak ahlâkî kötülöklere sergilemektedir.

İnsanoğlu kötüyü kötü olduğu için seçmez, kendi menfaatleri uğruna karşısındaki insanın veya canlıların menfaatlerini yok sayarak kötüye bulaşır. İnsanlar sadece hem cinslerine karşı değil yeryüzündeki diğer canlılara karşı da kötülük işlemektedirler. Örneğin hayvanların yaşam alanlarının yok edilmesi, onların yaşadıkları ormanların yakılması, insanın başka canlılara yaptığı ahlâkî kötülöklere arasında gösterilmelidir.

2.2.2. Voltaire'de Ahlakî Kötülük

Voltaire'in eserlerine baktığımızda en çok ahlâkî kötülöklere işaret ettiğini görmekteyiz. Savaşlar, insanların din adı altında yaptığı zulümler, bağnazlıklar, cinayetler, insanların insanlara kölelik yapması, Voltaire'in ahlâkî kötülöklere olarak ele aldığı kötülöklere dir.⁹⁸

Voltaire'in hicivlerinin en gözde hedeflerinden biri Hıristiyanların dinsel nedenlerle başvurdukları zulümlerdir. Fransa'da hem din adamlarından hem de soylu ailelerden sıkıntılar yaşamıştır. Ona göre toplumda adaletin sağlanması için bir Tanrı'ya ihtiyaç duyarız. Çünkü Tanrı inancı olan insan adil olur ve kötülöklere bulaşmaz.⁹⁹ Demek ki insanoğlu inancı gereği yaratıcının buyruklarına uyarsa o zaman ahlâkî kötülöklere uzaklaşacaktır. İnsanın özüne dönüp ahlâkî bakımından kendisini düzeltmesi bu kötülüğün ortadan kalkmasında çok önemlidir.

Voltaire, Tanrı'nın insana vermiş olduğu en güzel hediye olan akıl olduğunu, fakat insanoğlunun zevkleri ve hırsları doğrultusunda aklını daima kötüye kullandığını ve dünyayı kana buladığını dile getirmiştir. Kötülük maddeden de kaynaklansa ahlaktan da kaynaklansa her şeyin sebebi insanoğludur.¹⁰⁰

⁹⁸ Bkz. **Candide, Micromegas**.

⁹⁹ Voltaire, a.g.e. s. 16

¹⁰⁰ Voltaire, **Micromegas ve Diğer Hikayeleri**, s. 72

Voltaire'e göre doğmatik anlayış ve yanlış anlaşılması olan Hıristiyan dininden dolayı Avrupa'da çok kan akmış, hoşgörü toplumlardan silinmiştir. Dinsel ve mezhepsel farklılıklar ne olursa olsun insanlar bir arada yaşamalı ve din hakkında eleştiri yapıldığında insanlar ölüm korkusuna kapılmamalıdır.¹⁰¹

Voltaire'e göre batıl inanç en büyük ahlâkî kötülüklerdendir. Çünkü batıl inançlar yüzünden Avrupa'da birçok ülkede yanlış uygulamalar yapılmış, savaşların ve kardeş katillerinin sebebi olmuştur. Felsefeden dini uzaklaştıran batıl inancın din adı altında insanlara öğretilmesi en büyük kötülüktür. Felsefe ve din kardeşir ve felsefe insanların aşırıya gitmesini engeller.¹⁰²

Voltaire'in, dini bağnazlık ve batıl inanç konusunda üzerinde çok durduğunu görmüş oluyoruz. Çünkü ahlâkî kötülükler arasında en tehlikelileri bu iki kötülüktür. İnsanın aklını kullanmasına izin vermeyen bağnazlık sonucunda insanoğlu savaşlar da yapar cinayetler de. Ayrıca bu kötülükler hoşgörüsüzlük gibi kötülüklerle de zemin oluşturmaktadır. Bunların tek nedeni akli kullanmadan hareket etmedir.

Dini bağnazlık, kilise sayesinde insanların dinde olmayan şeyleri, kilisenin menfaati doğrultusunda dindenmiş gibi yaşamalarıdır. Kilise insanların akıllarını kullanmasını istemez. Çünkü aklını kullanan insan kilisenin bu yanlış tutumunu fark edip, onu eleştirecektir. Bu da kilisenin menfaatlerini ortadan kaldıracaktır. O yüzden bilime kilisenin önem vermediğini de söyleyebiliriz. Oysa bizim inancımız akla da bilime de çok önem vermektedir. Peygamberimiz hayatı boyunca bu yolda insanlığa örnek olmuştur. Asla bağnazlığı ve batıl inançları savunmaz, bilakis insanoğlunun bu tür kötülüklerden uzak durmasını ister. Çünkü İslam dini akla, bilime, sanata, ahlaka çok önem veren, akıl süzgecinden geçmeyen uygulamaları, inançları savunmayan bir dindir.

Voltaire, her dinin her toplumun her mezhebin içinde kötülüğün olduğunu, dünyanın neresine gidersek gidelim bunu göreceğimizi, çünkü insanoğlunun bu kötülüklerle sebep olduğunu dile getirmiştir.¹⁰³

¹⁰¹ Voltaire, **Cahil Filozof**, s. 25

¹⁰² Voltaire, **Cahil Filozof**, s. 26

¹⁰³ Voltaire, **Micromegas ve Diğer Hikayeleri**, s. 15

Voltaire, Hıristiyanlığı kötüye kullanan, onun içini batıl inançlarla dolduran, kendinden başka her bir dini ve mezhebi aforoz ettiren Katolik kilisesini her zaman eleştirmiştir. Hoşgörü konusunda dünyada var olan bütün hükümdarları ve toplulukları ele alan Voltaire, Türk hükümdarlarının çok hoşgörülü bir politika izlediğini, her dinden, milletten, mezhepten insanı tek çatı altında huzur içinde yaşattığını dile getirmiştir.¹⁰⁴

Görüldüğü üzere Voltaire, yaşadığı dönemde Osmanlı'nın hakimiyeti altında olan topraklardaki hoşgörü ortamına da dikkat çekmiştir. Çünkü Osmanlı daima adalet çatısı altında dini, mezhebi, ırkı ne olursa olsun insanları hoşgörülü yönetmiştir. Hüküm sürdüğü topraklarda bağınazlıklara, hoşgörüsüzlüklere asla izin vermemiştir.

Voltaire'e göre Katolik kilisesi, ahlâkî kötülükler başta olmak üzere, kötülüklerin sebebidir. Onun kiliseye olan eleştirisi Katolik kilisesi ve dini yanlış öğreten Katolik din adamlarınadır. Bu mezhep insanları birbirine düşüren, kardeşi kardeşe öldürten, şehirleri yıkan, ilkelerde kargaşa çıkarttıran, bir mezheptir. Güç ellerinde olduğu sürece de bu eylemleri yapmaya devam edecektir. Ama Protestan olan bir ülkede Katolıklara bu kötülükler yapılmamıştır. Ayrıca insanları bilimden, felsefeden de uzaklaştıran bu mezheptir.¹⁰⁵

Anlaşıldığı üzere, Leibniz mezhepleri yani protestan ve Katolik mezheplerini birleştirmeyi gaye edinse de Voltaire bu iki mezhebin daima farklı olduğunu ve çatışma halinde olacağını dile getirmiştir. Çünkü Protestanlığın hüküm sürdüğü topraklar fikir olarak da dini bakımdan da her zaman hoşgörülüdür. Fakat Katolik toprakları için aynı şey söylenemez. Bu yüzden iki mezhebin birleşmesi imkansızdır. Çünkü Protestanlık Katolik mezhebinin katı tutumuna karşılık ortaya çıkmıştır.

Voltaire'e göre, hoşgörüsüzlük ve İncil'e de dahil edilen batıl inançlardan dolayı insanlar dinden soğumuş, "gerçek din bu ise doğa dinine inanırım" diyerek materyalizme yönelmişler hatta Tanrı'yı redde gidenler dahi olmuştur. Oysa bir Tanrı vardır ve O kötülüklerin sebebi değildir. O bizim başımıza gelen kötülüklerden

¹⁰⁴ Voltaire, **Cahil Filozof**, s. 28.

¹⁰⁵ Voltaire, **Cahil Filozof**, s. 60-61

dolayı bizi teskin edendir. Sahte dindarların yaşattığı cehennem hayatından bizi o kurtaracaktır.¹⁰⁶

Görüldüğü üzere; Voltaire, ahlâkî kötülüğün sebebi konusunda en çok kiliseyi ve bağnaz kurallarını eleştirmektedir. İnsanlara inanç özgürlüğü verilirse o zaman bu bağnazlıklar, bağnazlıklardan dolayı meydana gelen kötülükler ortadan kalmış olacaktır.

Voltaire'e göre zulüm hem maddi hem de ahlâkî bir kötülüktür.¹⁰⁷ İnsanın insana inandığı dinden dolayı veya sahip olduğu fikir yapısının farklılığından dolayı zulüm etmesi çok yanlıştır. Kendi dinlerine adam çekmek için savaşanları, özellikle Hıristiyan kilisesini eleştirir;

“ Onların inancına göre bütün dünya Hıristiyan olmalıydı. ”¹⁰⁸

Hatta İsa'ya Tanrı gözüyle bakmayanlar bile aforoz ediliyordu. Bu yüzden Hıristiyan dini hoşgörüden uzak bir dindi. Fakat Voltaire'e göre diğer dinlere nazaran en hoşgörülü din de Hıristiyanlıktı Burada onun İslam ve Yahudiliği, Hıristiyanlıktan daha kötü gördüğünü de görmekteyiz.

Ayrıca, dini alet ederek, en büyük katliamları da Hıristiyanlar yapmışlardır. Voltaire'in yaşadığı dönemden çok önceleri meydana gelse de, Hıristiyanların yapmış olduğu haçlı seferleri tarihteki en büyük zulümlerdendir. Bu savaşlar ve mezhep savaşları bizlere Hıristiyan dininin ne kadar hoşgörüden uzak bir din olduğunu göstermektedir. Çünkü bu din içerisine insanlar kendi menfaatleri doğrultusunda dinden ve akıldan uzak bir çok inanış katmışlardır.

İslam dini zorla hiçbir topluluğun dinini ve inancını değiştirmemiş bilakis, hıristiyanlığın baskı ve zulmünden onları kurtarmıştır, İstanbul'un fethinde olduğu gibi. Zulmün hakim olduğu topraklarda huzur olamaz ve insanlar bir noktadan sonra isyanlara başvururlar. Demek oluyor ki zulmün isyanların dolayısıyla savaşların sebebi olduğu da anlaşılmaktadır.

¹⁰⁶ Voltaire, **Cahil Filozof**, s. 62

¹⁰⁷ Voltaire, **Cahil Filozof**, s. 25

¹⁰⁸ Voltaire, **Felsefe Sözlüğü**, s. 410

Zulüm altında olan insanların başka din veya mezheplere geçmesi de gayet kolaydır. Voltaire Fransa'nın hoşgörüsüz ortamında bir an Protestanların çoğaldığına da işaret etmektedir. Çünkü hoşgörünün olmadığı inanç sistemlerinde kopmalar daima olmuştur.

İnsanoğlunun zulüm ile hem cinsine de başka varlıklara da en ağır kötülükleri yaptığını anlıyoruz. İnsanlara yapılan psikolojik baskılar da dahil her türlü şiddet Voltaire'in de temas ettiği zulüm başlığı altında ele alınabilir. Çünkü bu tür eziyetler insanların mutlu olmalarına bir engeldir.

Voltaire, Zadig, Micromegas, Candide ile hepimizin başımıza gelen olaylar karşısında kendimizin en kötüsünü yaşıyormuşuz izlenimine kapıldığımızı göstermek ister. Ayrıca düşünür, Candide'e kadar ki eserlerinde kötülükleri tek tek gösterip son olarak sabredip umutlu olunca insanın mutluluğa kavuşabileceğini göstermektedir. Fakat hem Lizbon depremini görmesi hem de özel hayatındaki üzüntüleri onu artık mutlu olmanın çok mümkün olmadığına sevk etmiş, kötümserleştirmiştir.¹⁰⁹

Eserlerine baktığımızda bilge bir kişiye vurgu yaparak akıllarını kullandığı sürece insanların mutlu olacağına işaret vardır. Voltaire'in kahramanlarına önce her türlü kötülüğü gösterip daha sonra akılları ve bilgelikleri ile doğruyu, mutluluğu yaşatması onun deist anlayışından kaynaklanmaktadır. Yani insanların başlarına gelen bir olaydan dolayı karamsarlığa kapılmalarını istemez. Aklın üstünlüğünü bu şekilde hikâyeleştirerek insanlara göstermek ister ki Voltaire için akıl çok önemlidir. Onun kötümserliği, her olay arkasında karamsar bir tavırla yaşamın mutluluğunu göstermeyen bir kötümserlik değildir. Yani o kötülüklere akıl ile karşı gelindiğinde insanoğlunun mutluluğu elde edeceğini bize göstermek ister.

Voltaire, yolculuklar sayesinde insanların kötülükleri veya iyilikleri daha iyi gördüğünü dile getirmektedir. İnsanın başına gelen kötü bir olay başka bir insanın başına gelen felaketten daha iyi olabilir.

¹⁰⁹ Neiman, a.g.e. s. 159

Hastalık ki burada Voltaire veba salgınını ahlâkî kötülük olarak görür, bağnazlık, savaş, zulüm Voltaire’in ana eserlerinde göstermek istediği kötülüklerdir. Savaş Voltaire’e göre doğanın amacına, düzenine ters düşen en büyük suçtur.¹¹⁰

Voltaire’e göre akıl insanlığın özüdür bu yüzden aydınlanma çağına insanlık tarihinin en parlak çağıdır. Çünkü akıl bu çağda zirveye ulaşmıştır der. O yüzden Voltaire insanların akıldan uzaklaşmaları ile kötülöklere daha çok kapıldıklarını dile getirmiştir.¹¹¹

Kanaatimizce, Voltaire, insanların birbirlerine karşı hoşgörölü olmalarını, akılları ile doğruyu bulmalarını, dünyadaki ahlâkî kötölüklerin azalması için sebep göstermektedir:

“Hoşgörü nedir? İnsanlığın bir parçasıdır. Hepimiz zayıflık ve hatalarla doluyuz; bu nedenle, herkes diğerlerinin ahmaklıklarını affetsin – çünkü doğanın ilk kanunu hoşgördür.”¹¹²

Görüldüğü üzere, Voltaire kötölükte incelenmesi gerekenin toplumda yani sosyal yaşamdaki kötölükler olduğunu vurgulamıştır. Bunlar: Dar kafalılık (bağnazlık), insanın ve toplumun adaletsizliği, savaşlar, kölelik yani hoşgörüsüzlük, salgın hastalıklardır. Voltaire, akılsız insanlar yüzünden din konusunda yapılan bağnazlığın özgürlüğü ve dolayısıyla mutluluğu engellediğini söyler.

Voltaire’e göre insanoğlu iyi olan, güzel olan her şeyi akla borçludur. Akıl sayesinde ilerlemektedir. Filozofların, düşünürlerin üzerlerine düşen görev ise, akıl süzgecinden geçmeyen tüm batıl inanç ve hoşgörüsüzlüklerle mücadele edip halkı bilinçlendirmektir.¹¹³

Burada Leibniz ile aslında hem fikirdirler. Leibniz’in dini ve kiliseyi ön planda tutsa da akla çok önem verdiğini de anlamaktayız. O, akıl sayesinde insanoğlunun ilerleyeceğini savunur. Ama inancı gereği olsa, hiçbir eserinde Hıristiyanlığın bağnazlıklarına ve hoşgörüsüzlüğüne değinmemiştir.

¹¹⁰ Voltaire, **Cahil Filozof**, s. 71

¹¹¹ Görkberk, **a.g.e.**, s. 74

¹¹² Voltaire, **Felsefe Sözlüğü**, s. 410

¹¹³ Demir, **a.g.e.** s.14

Voltaire'e göre din de devlet de zorlayıcı her şeyden uzak olmalıdır. Bu konuda en çok Hıristiyanlığı eleştirir. Çünkü en büyük bağınazlığı o yaratmaktadır. Bağınazlığın tedavisi yoktur ve bağınaz insanlar yüzünden insanlar Tanrıya inanmaktan vazgeçerler. Lizbon şehrinde depremden sonra meydana gelen ateş, bu ateşi söndürmek için yakılan iki Yahudi de Voltaire'in Yahudi olan filozof dostlarıdır ki burada yine insanların günahlarından dolayı bu olayın meydana geldiğini ve günahkâr insanların yakılması ile felaketlerin yok olacağına inanan din adamlarına karşı verdiği cevabın yansımasıdır.¹¹⁴

“Bağınazlık elbette bin kez daha kötüdür. Çünkü Tanrıtanımazlık insanı hiç de kanlı tutkulara sürüklemeyi oysa bağınazlık sürükler; Tanrıtanımazlık cinayetlere karşı çıkar, ama bağınazlık cinayet işletir.”¹¹⁵

Voltaire, burada Tanrıtanımazlığı Hıristiyan dini karşısında üstün tutar ve onların Tanrı'ya karşı hesap verme fikri olmamasına rağmen bu kötülükleri yapmadıklarını dile getirerek, Hıristiyan dininin Tanrıtanımazlıktan bile daha kötü olduğunu bize göstermek istemektedir. Hıristiyan dininden kastı da Katolik kilisesinin kötü tutumlarıdır.

Dünyada kötülüğün varlığını kabul etmek her şeyin kötü olduğunu, mutluluğun olmadığını göstermemektedir ki Voltaire de kahramanlarını sürekli seyahate çıkartarak mutluluğu onlara arattırır. Fransa'nın hoşgörüsüz ortamından dolayı iyi bir düzenin hayalini bu şekilde kurmaktadır:¹¹⁶

“Hatip, "Aziz dostum", dedi. "Papa'nın deccal olduğuna inanıyor musunuz?" Candide, "Şimdiye kadar böyle bir şey duymadım. Ama Papa ister deccal olsun, ister olmasın, benim yiyecek ekmeğim yok" dedi. Adam "O halde ekmeğe yemek yemek için değilsin.”¹¹⁷

Kiliseye karşı olan dini inancı olmayan insanların hor görülmesi, insan yerine konmaması, fikirlerine önem verilmemesi Voltaire'in kiliseye olan düşmanlığını

¹¹⁴ Voltaire, *Candide ya da İyimserlik Üzerine*, s. 22

¹¹⁵ Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, s. 203

¹¹⁶ Voltaire, *Candide ya da İyimserlik Üzerine*, s. 2

¹¹⁷ Voltaire, *Candide ya da İyimserlik Üzerine*, s.3

artırmıştır. Çünkü kilise kendisine karşıt olan herkesi aforoz etmekte ve insanların akıllarını, ellerinden almaktadır.¹¹⁸

Zaten Voltaire Tanrı'nın varlığını, teklifini kabul eder, fakat kutsal kitapların gökten indiğini reddeder ve dinlerle özellikle de Hıristiyanlıkla alay eder. Deist bir inanca sahip olması ile de dinleri, mucizeleri, peygamberleri kabul etmez.¹¹⁹

Kiliseyi ve Hıristiyanlığı daima eleştirdiği için kendisi dinsizlikle itham edilmiştir. Oysaki Voltaire 'de yüce bir yaratıcı inancı vardır, Tanrı'nın gücünün de en üst olduğuna inanır. O, Hıristiyanlığı eleştirir. Çünkü Hıristiyanlık insanların iradesini, özgürlüğünü elinden alıp onları köleleştirmektedir.

Voltaire'in *Candide* eserinde kötülüğün iki yüzü yani insandan ve doğadan kaynaklanan kötülükleri aynı anda görebiliyoruz. *Micromegas* adlı eserinde ise en çok insandan kaynaklanan kötülüklerden olan bağınazlık, hoşgörüsüzlük, adaletsizlik ve diğer varlıklar karşısında insanların kötülükleri gösterilmiştir.

Ayrıca, *Candide* şunu da görmekteyiz; savaşlar insanların menfaatleri doğrultusunda gerçekleşen ahlâkî kötülüklerdir ve bunu insanoğlu yaşadığı her dönemde görmektedir. Bu fiilin en büyük nedeni yine ahlâkî bir kötülük olan açgözlülüktür. İnsanlar başkalarının yaşamlarını hiçe sayarak her zaman daha fazlayı istemişlerdir. Günümüzde de bu açgözlülük ve insanoğlunun daha fazlayı istemesi hakim olan ahlâkî kötülüklerdendir. Yine bu eserde hastalıklardan bahsetmesi, cinayetlerden bahsetmesi şunu da göstermektedir; her dönemde insanoğlu bu kötülüklerle karşılaşacaktır. Çünkü insanoğlunun yaşadığı bu alemde ahlâkî kötülükler daima varlığını devam ettirmektedir. İnsanın bunlarla başa çıkarak mutluluğa kavuşması ise insanın hayat felsefesi olmalıdır. İşte Voltaire, bize bunu göstermektedir, daima mutluluğu aramamızı göstermektedir. Ayrıca kötülüklerin herkesin başına gelen olaylar olduğu fikrini düşünerek de karamsarlıktan uzak durmamız gerektiğini de vurgular.

¹¹⁸ Copleston, **a.g.e.** s. 31

¹¹⁹ Zahir Güvemli, **Voltaire**, Varlık yayınevi, Ankara, 1954, s. 16

İnsanların daha çok toprak elde etmek için savaşmaları, bağnazlıkları, hoşgörüsüzlükleri Micromegas adlı eserinde sergilerken bunu diğer varlıklar tarafından alaylı bir biçimde de eleştirilmektedir:

“Ama dedi cüce, bu gezegen öyle kötü yapılmış ve öylesine düzensiz ki bana çok gülünç gözüküyor. Doğrusu aklı başında hiç kimsenin burada oturmayacağını düşündüğümden burada kimsenin olmadığı sonucuna vardım.”¹²⁰

Anlaşıldığı kadarıyla; Voltaire insanları, insanların gözüyle değil, farklı varlıkların gözüyle de eleştirmiş olmaktadır. İnsanoğlunun aç gözlülüğünü, bağnazlığı, kıskançlığı başka varlıklara da zarar vermektedir.

Voltaire, kötülük karşısında insanların tutumlarının nasıl olması gerektiğini de açıklar; dünyadaki en büyük kötülük insanın yapacak hiçbir uğraşının olmamasıdır; yani kötülüğü ortaya çıkaran insan yine bilgileri ile kötülüğü ortadan kaldırabilir.

Ayrıca Voltaire yine yolculuklarla insanlara şunu da göstermeye çalışır; dünyanın her yerinde doğadan veya insandan kaynaklanan kötülükler vardır. O yüzden kötülüğü tek bir dine veya ırka bağlamaz:

“Serendip’te kalacak olursam Rahipler beni kazığa vuracaklar, ama nereye gitmeli? Mısır’da köle olacağım, Arabistan’da yakılacağım, Babil’de gırtlaklandırılacağım.”¹²¹

Ayrıca hangi din mensubu olursa olsun Hıristiyanı, Yahudisi, Müslümanı kötülük yapmaktadır:

“Buna benzer olaylar Muhammed’in emrettiği 5 vakit namazda kusur edilmeyen 300 fersahlık bir bölgede olağan şeylerdi”¹²²

Düşünür, sürekli Hıristiyan dinini eleştirse de başka dinlerin zulümlerini, bağnazlıklarını da kendi açısından eleştirir. Çünkü İslam dini hiçbir şekilde zulme ve bağnazlığa iten değil bilakis bilime ve hoşgörüyü önem veren bir dindir. Voltaire’in buradaki görüşü İslam dinini de diğer dinlerle eş değer görmesinden

¹²⁰ Voltaire, **Micromegas ve Diğer Hikayeler**, s. 63

¹²¹ Voltaire, **Zadig ya da Yazgı**, s. 86

¹²² Voltaire, **Candide ya da İyimserlik Üzerine**, s. 15

kaynaklanmaktadır. Burada bizde Voltaire'in Hıristiyanlığı ki o Hıristiyanlık derken bağınaz Katolik kilisesini eleştirmektedir, bir eleştirip bir yandan da diğer dinlerden üstün görmesini çelişkili buluyoruz. Yani o kendi eleştirisinde de çelişkiye düşmektedir.

2.2.3. Leibniz ve Voltaire'in Ahlâkî Kötülük Anlayışlarının Karşılaştırılması

Kötülük probleminde en çok üzerinde durulan kısım ahlâkî kötülüktür. Çünkü bu kötülük, insanın ahlâkî erdemlerden uzaklaşması ile ortaya çıkmaktadır. Sebebinin ve çözümünün insan olmasından dolayı, insanların kendilerini düzeltmeleri ile bu tür kötülüklerin ortadan kaldırılması daha kolaydır.

Leibniz'in felsefe de optimizm ve monadoloji ile tanındığını dile getirmiştik.¹²³ Leibniz'in felsefesi uzlaşmacı bir felsefedir. Skolastik düşünceye büyük bir bağlılığı vardır.¹²⁴ Leibniz de Tanrı her şeye yetkin olan özgür olan varlıktır. İnsan da özgürdür ama özgür davranış nedensiz bir davranış olmamalıdır. Çünkü insan Tanrı'ya karşı sorumluluğu olan bir varlıktır.¹²⁵ Anlaşıldığı üzere bizim özgürlüğümüzün bir nedeni vardır; o da ahlâkî eylemleri seçerek dünyada yaşamamızdır.

Ahlâkî kötülük insanın eliyle meydana geldiği için teist düşünürler bu kısımda ateistlerin eleştirilerine maruz kalmazlar. Çünkü karşı taraf açısından da Tanrı'ya bir atıf yapılmayacaktır. O yüzden ahlâkî kötülükten Tanrı sorumlu değildir. Çünkü özgür irade sahibi olan insan bu kötülüklerin meydana gelmesine kendi izin vermiştir.

Özgür irade insana verilen bir lütuftur. İnsandaki özgür irade, Tanrının gücüne veya gücündeki noksanlığa işaret değildir. Bu irade olmasaydı, insanın iyiyi ve kötüyü seçebilme özelliği de ortadan kalkardı. Eğer insan iyiyi veya kötüyü seçmeseydi o zaman dünyada yaşamın da anlamı olmazdı.

Leibniz'in ahlâkî kötülüğü ele alma şekli Voltaire'e göre daha basittir. Çünkü Leibniz iyimser tavır takındığı için ve Tanrı'ya bağlamaktan kaçındığı için net bir

¹²³ Leibniz, **Felsefe Sözlüğü**, s. 8

¹²⁴ Afşar Timuçin, **Felsefe Sözlüğü**, Bulut Yay. 2004, s. 234

¹²⁵ Timuçin, a.g.e. s. 246

çözüm ve açıklama getirmez; olaya teodise bağlamında yaklaşır. Bu tutum hem konunun net anlaşılmasına hem de ateistlerin daha sert eleştiriler yapmasına neden olmuştur.

Kanaatimizce; Voltaire'e göre ahlâkî kötülüğün sebebi insanları kötü eyleme sürekleyen Hıristiyan dini ve kilisedir. Yani ahlâkî kötülüğün en önemli kaynağı Hıristiyan inancını bağnazlaştıran kilisedir.

Voltaire, bütün ahlâkî kötülükleri önümüze tek tek sunar. İnsanların acılarını ve yine kendi elleri ile kendilerine yaptıkları kötülükleri gösterir. Leibniz'e göre daha rasyoneldir. Çünkü yaşadığımız alemde bu ahlâkî kötülüklerin hepsine şahit oluruz. Ayrıca Voltaire de Tanrı'yı suçlamaz ya da onu sorumlu tutmaz. Burada filozoflar hem fikir olmuşlardır. Filozofların yine birleşen bir noktası vardır; ahlâkî kötülük insanın eli ile ortaya çıktığı için insan kaynaklı bir kötülük çeşididir.

Günümüzde de ahlâkî kötülüklerin artması ve yaygınlaşması bu sorunun tekrar ele alınmasına, köklü çözümler getirilmesine kapı açmıştır. Özellikle insanoğlu ben kötülük karşısında bir şey yapamam dememeli bilakis geleceğe karşı umutlu yaşamalı, acıları çekmeme isteği taşınmalıdır.

Voltaire, hayatının ilk safhalarından itibaren akli daima ön planda tutmuş, bunun önüne geçen her türlü argümanı, Hıristiyanlığın içine giren batıl inançları ve hurafeleri reddetmiş, daima vicdan özgürlüğünden ve insanların ilerlemelerinin akla ve bilime bağlı olduğunu savunmuştur. Eserlerinde de vurguladığı nokta işte burasıdır; yani insanların akla ve bilime tutunması gerektiği.¹²⁶ Voltaire aslında kötülüğün varlığını savunurken bir yandan da insanların bilgelikleri ile mutluluğa ve iyiliğe ulaşabileceklerini göstermek istemiştir.

Voltaire'in ana eserlerinde yolculuklara önem verdiğini görüyoruz Yolculuklar insanları bilgilendirdiği için, görmediği şeyleri gösterdiği için, insanın yaşamı boyunca her türlü kazanımı yolculuklar vermektedir. Yolculuk işlevi ile Voltaire olayları yakından görüp müdahale etmek, dini bağnazlıkları eleştirmek, düzeltmek ve sorgulamak ister. Yani yolculukları kötülüğü yansıtan bir unsurdur. Yolculuklarla

¹²⁶ Fuad, a.g.e. s. 71

insanlar başlarına gelen felaketleri görmekte ve kötülüğün varlığına şahit olmaktadır ki ilk eserde Candide yolculuğa çıkıncaya kadar haz içinde yaşayan bir insan idi. Yani mutluluğa erişmek akıllı ve erdemli olmakla gerçekleşecektir.

Eserlerinde yolculuğa önem vermesinin bir nedeni de hayatı boyunca sürgünden sürgüne gitmesi ve gerçek yaşamında da yerleşik tarza değil de sürekli yolculuk halinde olmasıdır.

İki filozofta da ahlâkî kötülüklerin insanlardan kaynaklanan sebeplere dayandığını anlamaktayız. Leibniz bu ahlâkî davranışların düzelmesi için insanların ilâhî kudrete sarılmaları gerektiğini dile getirirken Voltaire buna karşı çıkar. İnancı gereği insanların düşünmesini engelleyen, onların sorgulamasını engelleyen kilise ve doktrinlerini asla kabul etmez. Ahlakı düzeltmek yerine bilakis kilise insanları daha da ahlâkî yönden zayıflatmaktadır. O yüzden Voltaire'e göre bunun çözümü insanların akıllarına sarılması olacaktır. Çünkü Voltaire, bilimle uğraşan, akla önem veren milletlerin daha hoşgörülü olduğunu dile getirir.

Kanaatimizce; insanların başıboş olmaması için evrensel ahlak kurallarına uymaları gerekir. Hırsızlık tüm ülkelerde ve inançlarda suçtur. İnanan veya inanmayan olsun bu suçu işlemekten kaçınırsa ahlâkî boyutta yapılan kötülüklerin önüne geçilmiş olunur. Hırsızlık gibi her türlü kötü fiili engelleyecek olan insan ve tabiat yasasıdır. Dini emirler ve yasaklar bu konuda Leibniz'in de dediği gibi insanı o eylemlerden uzaklaştırır. Ama bunlar akla uygun olmalı ve hurafelerden uzak olmalıdır.

Sonuç olarak ahlâkî kötülükleri insanlara gösteren Voltaire, bunlarla savaşılmaması gerektiğini de vurgulamaktadır. O da Leibniz gibi ahlâkî kötülüklerin nedenini insanın özgür iradesi ile yaptığı eylemlere bağlar ve insan özündeki o iyi huydan uzaklaştıkça daima ahlâkî kötülükleri yapacaktır.

Buraya kadar tez boyunca filozofların kötülük problemini ve çeşitlerini ele alış şekillerini inceledik. İlk olarak kötülük çeşitlerini açıklayıp alt başlıklarımızda da filozofların görüşlerine yer verdik. Hem Leibniz hem de Voltaire üç kötülük çeşidi

üzerinde görüş belirttiklerini en çok ahlâkî kötülük üzerinde durduklarını ve üç kötülüğü de Tanrı'ya bağlamadıklarını gördükten sonra da filozofların görüşlerindeki ortak ve farklı noktalara değinip çözüm önerilerini vereceğiz. Ayrıca konumuzla ilişkisi bakımında Voltaire'in deizm inancı ve Leibniz'in teodisesi üzerinde de duracağız.

Leibniz'de üç kötülük çeşidini net bir şekilde görürken, Voltaire'de metafizik kötülüğü tabii kötülük içinde ele aldığını gördük. Burada onların yapmış oldukları yorumlar, çözümler çerçevesinde ortak ve farklı noktalarını inceleyip, teodiselerinin olup olmadığına bakacağız. Çünkü Teodise kötülük probleminde Tanrı'nın haklılığını ortaya koymak için başvurulmuş bir yoldur.

Kötülük problemi metafizik, tabii ve ahlâkî olmak üzere üç çeşidi ile karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak Leibniz'in müstakil bir başlıkta ele aldığı metafizik kötülüğü Voltaire'in eserlerinde de görmekteyiz. Bu sebeple iki filozof da metafizik, tabii ve ahlâkî kötülükleri ele alıp, çözüm önerileri sunmuşlardır.

Leibniz'in metafizik, tabii ve ahlâkî kötülüğe getirdiği bir çözüm önerisi var mıdır? Varsa bunu ne şekilde ortaya atmıştır? Hangi kötülük çeşidinin çözümlenmesi daha zordur? Leibniz neden Teodise yapmıştır? Teodise kötülükler karşısında bir çözüm yolu mudur? gibi sorular perspektifinde Leibniz'i ele alacağız.

Voltaire'in kötülük çeşitlerinin anlaşılması ve kabul edilmesi konusunda bir çözüm önerisi var mıdır? Bunu ne şekilde ortaya atmıştır? Ona göre hangi kötülük çeşidi diğerlerine göre çözümlenmesi kolaydır? Filozoflar üç kötülük çeşidini de ele alıp çözüm önerileri getirmişler midir? Voltaire Leibniz'i hangi görüşünden dolayı eleştirmiştir? Bu eleştiri onun probleme karşı tutumunu etkilemiş midir? Kötülük problemi ve çeşitleri konusunda filozofların farklı görüşleri olmuş mudur? Olduysa bu görüşleri nelerdir? Bu ve benzeri sorular çerçevesinde filozofların yaklaşımlarını sunacağız.

2.3. Leibniz'in Teodisesi ve Voltaire'in Deizmi Çerçevesinde Kötülüğün

Varlığına İtirafı

Giriş kısmımızda da belirttiğimiz üzere Teodise, Tanrı'nın kötülük problemi karşısında haklılığını ortaya koyan bir argümandır. Leibniz'in en önemli eserlerinden biri olan "Theodicee" adlı eserinde de anlaşıldığı üzere, Teodise ile Leibniz, yeryüzünde Tanrı'nın neden kötülöklere izin verdiğini açıklamaya çalışmaktadır. Özgür iradeye sahip olan insan için yeryüzünde hep iyi şeylerin olması düşünülemez. Çünkü o zaman dünya yaşanmaz bir halde olacaktır. Daha büyük iyilerin oluşması veya görülmesi için Tanrı'nın bir takım kötülöklere izin vermesi gayette normaldir. Bu eserin ana fikri de işte budur, yani Tanrı'nın kötülöklere izin vermedeki haklılığı.¹²⁷

Leibniz'in teodisesi başta olmak üzere bütün teodise anlayışlarına en dikkate değer eleştiriyi Kant yapmış, hatta doğrudan teodise eleştirisini konu alan bir makale yayınlamıştır. Makale "*Tüm Felsefi Teodise Teşebbüslerinin Başarısızlığı Üzerine*" adını taşır. Kendine özgü bir Hıristiyanlık anlayışı olan Kant, önce teodiseleri "Kuramsal Teodiseler" ve "Otantik Teodiseler" olarak gruplandırır. Kutsal Kitap'taki alegorik Eyüp kıssasını otantik teodiselere, felsefecilerin ürettikleri teodiseleri ise kuramsal teodiselere örnek gösterir. Teodise savunması yapanları "Tanrı'nın avukatı", savunmanın kendisini de "dava" olarak tanımlar. Kant'a göre bu dava bir "akıl mahkemesi" ya da "felsefe mahkemesi" önünde görölmektedir. Kant Tanrı'nın bu sözde avukatlarının kötülük probleminde belli konuları açıklığa kavuşturmaları gerektiğini söyler.¹²⁸

Dünyadaki kötülöklere Tanrı'ya atfetmeyen Voltaire, Tanrı'nın varlığını kabul ettiğı halde yeryüzünde Tanrı'nın gücünden şüphe duymaya başlıyor ve şu sözlerini dile getiriyor:

¹²⁷ Bkz. *Theodicee yada Tanrı'nın Haklı Kılınması*,

¹²⁸ Akdağ, a.g.e. s. 28

“Bu korkunç tabloya dikkatle baktığım zaman varlıkların varlığından bir kez daha şikâyet etmek zorunda kalacağım diye korkuyorum. Doğmasaydım daha iyi olurdu.”¹²⁹

Lizbon depremi filozofu derinden etkilediği için ve arkasından bu depremin insanlara bir ceza olarak verildiği ifade edildiği için ve bu depremin halkın çoğunluğunun kilisede olduğu bir vakitte olması filozofu kötümserliğe sürüklemiştir.¹³⁰

Bir teist “kötülük nereden geldi?” veya “Tanrı kötülüğe neden izin veriyor?” diye sorulara cevap arıyorsa teodise ortaya koyuyor demektir. Teistler arasında teodise koyanların yanında Teodise koymayı yanlış bulanlar da olmuştur. Plantinga bunlardan biridir. Kötülüğü yaratma da ya da izin vermede Tanrı için sebep aranması yanlıştır. Fakat kötülükler karşısında teodiseler üretmek imanının noksanlığı veya Tanrı’nın gücüne müdahale anlamına gelmez. Tanrı’nın neden müsaade ettiğini anlayamayabiliriz, anlamak için çabalamak kişiyi inançsız hale getirmez bilakis imanını kuvvetlendirir.¹³¹ Bu konuda varsayım üzerine de açıklama yapılamaz. “Acaba Tanrı bir hata sonucu mu dünyada kötülüğün çıkmasına izin verdi?” Böyle bir tez hem Tanrı’nın kudreti ile ters düşecek hem de neden kötülüğe izin verdiği sorusu cevapsız kalacaktır.

Deizm; evrenin bir yaratıcı tarafından yaratıldıktan sonra, yaratıcının çekilip insanı evrende tek başına bıraktığını kabul eden bir felsefi inanç şeklidir. Bu yüzden deizmde peygamber ve kutsal kitap kavramı yoktur, onların varlığını reddederler. Deizme göre Tanrı akılla bilinebilir. Bu Tanrı’nın aşkınlığının kabul edilip, içkinliğinin reddedildiği bir görüştür. Dini konularda aklı ön planda tutan, dindeki tabiatüstü olaylara ve Hıristiyanlığın, kilisenin otoritesine karşı çıkan bir harekettir.

132

¹²⁹ Voltaire, **Feylosofça Konuşma ve Fıkralar**, Çev. Fehmi Baldaş, M.E. basımevi, Ankara, 1947, Cilt II, s. 191

¹³⁰ Frederick Copleston, **Felsefe Tarihi**, Çev. Aziz Yardımlı, Cilt VII, İdea Yay. İstanbul, 1985, s.27

¹³¹ Yaran, **Kötülük ve Teodise**, s. 80

¹³² Aydın, a.g.e. ss 178-180.

Deizmin temelinde şu fikirler vardır; Tanrı evreni ve evreni yöneten değişmez yasaları yaratmıştır. Yarattığı evrene içkin olmayıp evrene aşkındır. Bu yüzden evrene hiçbir şekilde müdahale etmemektedir. Ayrıca deizme göre kutsal kitap aklın ışığından geçmelidir.¹³³

Tezimizde de geçtiği üzere Voltaire'in deist olduğunu, bu sebeptendir ki kötülük problemi konusunda kötülüğün sebebini Tanrı'ya atfetmediğini görmüş olduk. O inancı gereği Tanrı'nın yeryüzündeki işlevini reddettiği için hiçbir sebebi Tanrı'ya bağlamamaktadır. Ayrıca Voltaire'in kilise ve din adamlarına olan sert eleştirisinin altında da deizmin kabul etmediği vahiy, kutsal kitap ve peygamber fikrinden kaynaklandığını anlamaktayız. Çünkü Voltaire'in de bu olayların akılla örtüşmediğini dile getirdiğini görüyoruz.

Ateistlerin Tanrı'yı reddetmesi onu güçsüz eksik görmeleri onları bu problem karşısında daha da sert davranır hale getirdiği anlaşılmaktadır. Teistler açısından baktığımızda da kötülüğün varlığı genel olarak reddedilmez, fakat bu olayı Tanrı'ya bağlamak istemezler. Bu tutum onların haklı olduğunu gösterir, özellikle teodiselerle yaptıkları açıklamalar ateistlerin olayı Tanrı'ya bağlayıp kurtulduklarını gösterir. Tanrı'ya da bağlamak veya bağlamamak kötülük problemine bir çözüm değildir. Tanrı izin veriyorsa sebepleri nedir? Kötülük olmasa ne olurdu? İnsanın özgür iradesinin anlamı nedir? Aslında insanoğlu hayatını sorgulayarak geçirirse o zaman her şeyde bir anlamın olduğu görülecektir.

Leibniz ve Voltaire'de de kötülük probleminin varlığını görmekteyiz. İnancı gereği Leibniz bunu Tanrı'nın adaletine ve haklılığına bağlayarak Teodise ortaya atarken, Voltaire ise Tanrı'nın yeryüzündeki işlevinin olmadığına bu yüzden Tanrı ile ilgili bu problem üzerinden olumlu veya olumsuz bir eleştirinin yapılmaması gerektiğini dile getirdiklerini anlıyoruz.

Tarih boyunca yapılan yorumlar, eleştiriler, ortaya atılan kanıtlar kötülüğün var olduğunu bize göstermektedir. İnsanlık tarihi kadar eskilere dayanan kötülük problemi, teistler açısından da ateistler açısından da deist, panteist, pan-en-teistler açısından da daima araştırma konusu olmuştur ve olmaya devam edeceğe

¹³³ Cevizci, a.g.e. s. 209.

benzemektedir. Felsefenin en temel konularından biri olan kötülük problemine genel geçer, herkes tarafından kabul gören bir tanım yapmak veya açıklamada bulunmak mümkün olmayacaktır. Çünkü herkesin kötülükten anladığı veya kötülüğe bakış açısı farklıdır.

SONUÇ

Kötülük problemi hem doğadan kaynaklanan tabiî sebeplerle hem de insanoğlundan kaynaklanan ahlâkî kötülüklerle insanlık tarihi boyunca insanların zihnini kurcalayan ve acı duymalarına, mutsuz olmalarına sebep olan bir sorundur. Bu yüzden bu problemin insanlık tarihinin sonuna kadar varlığını her dönemde inananlar veya inanmayanların karşılıklı deliller sunmaları ile devam ettireceğini söylemek mümkündür.

Kötülük problemi konusunda; Leibniz ve Voltaire'in kötülük problemini ele aldıklarını, Leibniz'in üç kötülük çeşidini açık bir şekilde ele alırken Voltaire'in metafizik kötülüğü tabiî kötülük başlığında ele aldığını, Leibniz'in ve Voltaire'in kötülüklerin sebebini Tanrı'ya bağlamadıklarını, fakat tabiî kötülük konusunda Leibniz'in Tanrı'nın izin vermesinin de haklı sebepleri olduğu fikrine sahip olduğunu tespit ettik. Metafizik kötülük yeryüzü ve içinde yaratılanların sınırlılıklarından kaynaklandığı için tabiî ve ahlâkî kötülüğe de zemin oluşturan kötülük çeşididir. Tabiî kötülük yeryüzünde meydana gelen ve insanların mani olamadığı doğaüstü olaylardır. Bu olaylar insanlara acı vermektedir. Ahlâkî kötülükler ise insan eliyle meydana gelen kötülüklerdir. Bu kötülüklerin sebebi ise insanların özgür iradelerini kötüye kullanmalarındır.

Leibniz kötülük problemine iyimser yaklaşımı ile karşımıza çıkmaktadır. Ona göre kötülük bir eksiklik sonucu ortaya çıkan olgudur. Ayrıca Leibniz'e göre Tanrı en üst iyiyi ortaya çıkarmak için kötüye izin verir.

Leibniz iyimserliğinin altında şu sebebin olduğunu tespit ettik; Problemin varlığından söz etmek doğrudur fakat yeryüzünde kötülük var diye insanların sürekli kötümser olmaları yanlıştır. O insanların kötülük karşısında umutlu olmasını, iyi günlerin geleceğini hayal etmesini ister. Sürekli başımıza gelen olaylar kötü karşısında isyan etmemiz iyiyi görmemize engel olmaktadır.

Voltaire'in ise kötümser yaklaşımının altında şu sebeplerin olduğunu tespit ettik; Voltaire'in yaşadığı kötü olaylar ve özellikle Hıristiyanlığın insanlarda

oluşturduğu bağnazlıklar, filozofu problem karşısında kötümserliğe itmiştir. Yine Voltaire'de dinin kilise dışında bir din yani akıl dini olması gerektiğini tespit ettik.

Voltaire aynı zamanda yeryüzündeki kötülükleri Tanrı'nın kudretine bağlayıp bu problemi Tanrı'nın varlığı aleyhinde kullanan ateistleri de eleştirmektedir. Çünkü kötülüklerin asıl nedeni insanların tutumlarıdır. Ne yeryüzünde kötülüğün olmadığını kabul etmiş ne de kötülükten hareketle Tanrı'nın olmadığını dile getirmiştir.

Bu çalışma esnasında, Voltaire ve Leibniz'in eserlerini incelediğimiz de; Voltaire'in "Hoşgörü" kavramı üzerinde çok durduğunu, eserleri bağlamında ve özellikle dini bağnazlık karşısında bu kavramın çalışılmasının; ayrıca Voltaire ile ilgili "yolculuk" kavramının, bu yolculukların acaba filozofun hayatını mı temsil ettiği fikri üzerine bir çalışmanın da yapılabileceğini belirtebiliriz.

KAYNAKÇA

G. W. LEIBNİZ'İN ESERLERİ:

LEIBNİZ, G. W. (2011). *Monadoloji-Metafizik Üzerine Konuşma*, (Çev. A. Altınörs) İstanbul: Bilge Kültür Sanat yayınları

LEIBNİZ, G. W. (2014). *Metafizik Söylemler*. (Çev. H.Erdem) İstanbul: Arya yayınları

LEIBNİZ, G. W. (2009), *Theodicee Ya da Tanrının Haklı Kılınması*. (Çev. L. Özşar) İstanbul: Biblos yayınları.

LEIBNİZ, G. W. (2019), *Teodise- İmanla Aklın Uygunluğu Üzerine Konuşma* . (Çev. H. Batuhan) Ankara: Fol yayınları

VOLTAIRE'İN ESERLERİ:

VOLTAIRE. (1947). *Feylosofça Konuşma ve Fıkralar*. (Çev. F. Baldaş) Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

VOLTAIRE. (1959). *Candide ya da İyimserlik Üzerine*. (Çev. F. Baldaş) Ankara: M.E.B. Fransız Klasikleri Dizisi.

VOLTAIRE. (2007). *Zadig ya da Yazgı*. (Çev. T. Ilgaz) İstanbul: İmge yayınları.

VOLTAIRE. (2012). *Micromegas ve Diğer Hikayeler*. (Çev. F. Nemli) İstanbul: Helikopter yayınları.

VOLTAIRE. (2014). *Felsefe Sözlüğü*. (Çev. L. Ay) İstanbul: İnkılap yayınları.

VOLTAIRE. (2017). *Cahil Filozof*.(Çev. G. Aker) İstanbul: Kırmızı Kedi yayınları

VOLTAIRE. (2013). *Ateizm.* (Çev. İ. Engindeniz) İstanbul: Karekültür yayınları

VOLTAIRE. (2017). *Hoşgörü Üzerine İnceleme.* (Çev. E. Ataçay) Ankara: Bilgesu yayınları.

DİĞER KAYNAKLAR:

AYDIN, M. (2012). *Din Felsefesi.* İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.

CEVİZCİ, A. (2002). *Felsefe Sözlüğü.* İstanbul: Pragma yayınları.

CEVİZCİ, A. (2012). *Felsefe'nin Kısa Tarihi.* İstanbul: Say yayınları.

COPELSTON, Frederick, Ç. A. (1985). *Felsefe Tarihi* (Cilt VII). (Çev. A. Yardımlı) İstanbul: İdea Yayınları.

ÇELİKBAŞ, S. (2006). *Leibniz ve Felsefesi Mantık, Fizik ve Metafizik.* Konya: Çizgi Kitabevi.

DEMİR, R. *Türk Aydınlanması ve Voltaire- Geleneksel Düşünceден Kopuş.* Doruk yayınları.

DOĞAN, D. M.(1996), *Büyük Türkçe Sözlük,* İstanbul: İz yayınları

EFLATUN. (2003). *Seçmeler.* (Çev. M. Türdeş) İstanbul: Morpa Kültür yayınları

FUAD, B. (2003). *Voltaire.* İstanbul: Babil yayınları

GÖKBERK, M. (1999). *Felsefe Tarihi.* İstanbul: Remzi kitabevi,.

GÜVEMLİ, Z. (1956). *Voltaire.* Ankara: Varlık yayınları.

HUME, D. (1995). *Din Üstüne.* (Çev. M. Tuncay) Ankara: İmge yayınları.

KILIÇ, R. RENÇBER M. S. (2014). *Din Felsefesi,* Ankara,; Grafiker yayınları

MONAFOV, R. (2007). *J.Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise*. İstanbul: İz yayıncılık.

ÖZDEMİR, M. (2001). *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*. İstanbul: Kaknüs yay.

POİDEVİN, R. L. (2000). *Ateizm*. (Çev. A. Yılmaz) İstanbul: Ayrıntı yayınları

SUSAN, N. (2006). *Modern Düşüncede Kötülük*, (Çev. A. Sargüney) İstanbul: Ayrıntı yayınları

TAYLAN, N. (2000). *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*. İstanbul: Şehir yayınları.

TİMUÇİN, A. (2004). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bulut yayınları

YAZOĞLU R.(2005), *Leibniz'de Tanrı ve Ahlak*, İstanbul: 2005, Yeni Zamanlar yayınları

WEBER A. (1993). *Feksefe Tarihi*. (Çev. H. Eralp) İstanbul: Sosyal yayınları.

WERNER, C. (2000). *Kötülük Problemi*,. (Çev. S. Umran) İstanbul: Kaknüs yayınları.

YARAN, C. S. (1997). *Kötülük ve Teodise*, Konya: Vadi yayınları

YARAN, C. S. (2018). *Tanrı İnancının Akliliği*. İstanbul: Rağbet yayınları.

YASA, M. (2003). *Tanrı ve Kötülük*, İstanbul: Elis yayınları

YÜKSEK LİSANS TEZLERİ:

AKDAĞ, Ö.(2006), *"Kötülük Problemi ve Özgür İrade Savunması"* Ankara Ü. Sos. Bil. Ens. Y. Lisans Te, Ankara.

OKUMUŞ, E. (2008). *Onsekizinci Yüzyılda Deizm ve Voltaire*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

KÜÇÜK, M. S. (2012), "*İlahi Adalet Perspektifinden Gazali ve Leibniz'in Karşılaştırılması*", Kahramanmaraş Ü. Sos. Bil. Ens. Fels. Ve Din Bil. A.B.D. Y.L.T. Kahramanmaraş,

ŞAHBAZ, E. (2011). "*Voltaire'in Zadig, Micromegas, Candide Adlı Yapıtlarında Yolculuğun İşlevi*". Ankara Ü. Sos. Bil. Ens. Batı Dil. Ve Edb.A.B.D. Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü, Y.Lisans Te. Ankara.

MAKALELER:

ARICAN, M. K. (2006), *Kant'ın Kötülük Anlayışı ve Teodise Eleştirisi*, Cumhuriyet Üni. İlahiyat F. Der. 223- 242

ÇINAR, A. (2005). *Leibniz de Kötülük Problemi ve Teodise*. Uludağ Ü. İlahiyat F. Der, 14(1), 161-177.

KİRİŞ, N. *Tarihsel Olarak Kötülük Problemi Ve Çözüm Yolu Olarak Teodise* flsdergisi.com, sayı5, 81-100

TÜFEKÇİ, S.(2017), *Rousseau'da İnsan Doğası Ve Değerler Eğitimi*, Hitit Üni. İlahiyat F. Der. 16(2), 487-506.

ÖZGEÇMİŞ

1991 yılında Konya'da doğdum. İlk ve ortaöğretimimi Karaman'da tamamladım. Yükseköğrenimimi Konya Necmettin Erbakan üniversitesi İlahiyat fakültesinde tamamlayarak 2013 yılında mezun oldum. Aynı sene üniversitem de Felsefe ve Din Bilimleri A.B.D. Din Felsefesi bilim dalında yüksek lisans eğitimime başladım. 2015 yılında Bitlis ili, Güroymak ilçesine Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak atandım. Halen Karaman Cahit Zarifoğlu İ.H.O. da Din kültürü öğretmeni olarak görev yapmaktayım. Evli ve 1 çocuk annesiyim.